

Poslijeratna pravda i trajni mir u bivšoj Jugoslaviji

COMMISSIONER FOR HUMAN RIGHTS
COMMISSAIRE AUX DROITS DE L'HOMME

Poslijeratna pravda i trajni mir u bivšoj Jugoslaviji

Tematsko izvješće
povjerenika Vijeća Europe
za ljudska prava

Mišljenja iznesena u ovoj publikaciji su autorova i ne odražavaju nužno službenu politiku Vijeća Europe.

Sve zahtjeve za reprodukcijom ili prijevodom dijela ili cijele publikacije treba poslati Upravi za komunikacije (F-67075 Strasbourg Cedex ili publishing@coe.int). Sva druga korespondencija u vezi s ovom publikacijom treba biti dostavljena Uredu povjerenika za ljudska prava.

Tematska izvješća objavljuje Povjerenik za ljudska prava, kao doprinos debati i promišljanjima o bitnim tekućim pitanjima u svezi s ljudskim pravima. Mnogi od njih sadrže i Povjerenikove preporuke za rješavanje identificiranih problema.

Tematska izvješća dostupna na Povjerenikovoj web stranici: www.commissioner.coe.int.

Fotografije: stambene zgrade u izgradnji; sudnica © Vijeće Europe, fotograf Sandro Weltin; Europski sud za ljudska prava u Strazburu © Vijeće Europe; djevojčica koja drži fotografiju © CICR/Paolo Pellegrini; obnova domova © CIRC/Boris Heger; povratnik u uništenom selu © OSCE/Lubomir Kotek.

Design naslovne stranice i layout: Documents and Publications Production Department (SPDP), Council of Europe

Kazalo

Kratki pregled	5
Uvod	9
1. Mjere za ukidanje nekažnjivosti	11
1.1. Međunarodni kazneni tribunal za bivšu Jugoslaviju (ICTY)	12
1.2. Domaći kazneni postupci	13
2. Osiguranje adekvatne i učinkovite naknade za sve žrtve	19
2.1. Izbjeglice i interno raseljene osobe	20
2.2. „Izbrisani“	22
2.3. Žene žrtve seksualnog nasilja u ratu	24
2.4. Osiguranje kompenzacije za žrtve rata	26
2.5. Zadovoljenje za žrtve rata javnom isprikom ili zvaničnom izjavom	28
2.6. Zadovoljenje za žrtve kroz odavanje počasti i komemoracije	29
3. Potreba za ustanovljavanjem i priznavanjem istine	31
3.1. Genocid u Srebrenici	32
3.2. Operacija „Oluja“	33
3.3. Pokušaji formiranja povjerenstava za istinu i pomirenje u bivšoj Jugoslaviji	34
3.4. Inicijativa za uspostavu regionalnog povjerenstva za istinu (RECOM)	35
3.5. Nestali	36
3.6. Civilno društvo i iznošenje istine	36
3.7. Mediji i iznošenje istine	37
3.8. Istina kroz kulturne manifestacije	38
4. Potreba za institucionalnim reformama kao garancijom neponavljanja	39
Zaključne napomene	43
Preporuke	45

Kratki pregled

Ovo Tematsko izvješće se bavi procesom poslijeratne pravde i naporima usmjerenim ka uspostavi dugoročnog mira u regiji bivše Jugoslavije, nakon tri velika oružanog sukoba tijekom devedesetih godina prošloga stoljeća, obilježenog „etničkim čišćenjem“ i zvjerstvima kakva u Europi nisu viđena od Drugog svjetskog rata. Izvješće je usmjereno na četiri ključne komponente poslijeratne pravde: na mjere koje su nužne za ukidanje nekažnjivosti, osiguranje adekvatne i učinkovite naknade za žrtve rata, potrebu za ustanovljavanjem i priznanjem istine o teškim kršenjima ljudskih prava i teškim kršenjima međunarodnog humanitarnog prava koja su se dešavala u regiji, te na to da se kroz nužne institucionalne reforme uspostavi garancija da se to neće ponoviti.

Mjere za ukidanje nekažnjivosti. Ovaj dio daje pregled rada Međunarodnog kaznenog tribunala za bivšu Jugoslaviju (ICTY), čiji je pionirski rad koncentriran na kazneno gonjenje i izvođenje pred sud najviše rangiranih lidera povezanih s ratnim zločinima. Naglašava se supsidijarna uloga Tribunala, kao i potreba za uspostavom i unapređenjem učinkovitih nacionalnih pravosudnih sustava, koji će biti u stanju učinkovito raditi na ukidanju nekažnjivosti u regiji, što predstavlja stalni problem, unatoč činjenici da je većina zemalja bivše Jugoslavije reformirala svoje pravosudne sustave i ustanovila specijalizirane sudove za ratne zločine. Veliki je broj predmeta u svezi s ratnim zločinima koji još nisu riješeni, a suđenja održana u odsustvu bi, u načelu, trebalo revidirati, kako bi se osigurali odgovarajući pravni lijekovi za one koji su nepravedno osuđeni. Kosovo* je u tome smislu još uvijek najslabije, osobito glede loše zaštite svjedoka.

Osiguranje adekvatne i učinkovite naknade štete za sve žrtve rata. Bez obzira na to koliko je napora uloženo, još uvijek, nakon ratova tijekom devedesetih, postoji nekih 438.000 izbjeglica i drugih raseljenih osoba, uključujući brojne Rome apatride. Nužno je za te ljude naći trajna rješenja. Razloga za nadu daju nedavni regionalni pokušaji da se obradi pitanje prisilne migracije i apatridstva, uz potporu UNHCR-a. Još jedna specifična skupina žrtava poslijeratnoga razdoblja je nekih 25.000 „izbrisanih“ u Sloveniji. Ono što je vlada dosada pokušala učiniti na rješavanju toga pitanja nije bilo osobito uspješno, te je potrebno još više uraditi na polju ljudskih prava. Uz to, žene koje su tijekom ratova u regiji bile žrtve seksualnoga nasilja, a procjenjuje se da ih je nekih 20.000, traže od država posebnu pozornost i mjere usmjerene

* Svako spominjanje Kosova, bilo ono teritorijalno, institucionalno ili u smislu populacije u ovom tekstu spominje se u potpunoj suglasnosti sa Rezolucijom 1244 (1999) Vijeća sigurnosti Ujedinjenih naroda i bez predrasuda u vezi sa statusom Kosova.

na naknadu štete, koja će uključivati i rehabilitaciju. Ovaj se dio bavi i različitim oblicima u kojima se može pojaviti naknada žrtvama za ratne štete, ili se već pojavljuje: plaćanje kompenzacije (uključujući plaćanje kroz zakladni fond za žrtve, koji promovira Tribunal), ili zadovoljenje koje se dobiva javnim izvinjenjem ili zvaničnom izjavom, te počastima i komemoracijama.

Potreba za ustanovljavanjem i priznanjem istine. Ustanovljavanje i priznavanje istine je jedna od najznačajnijih komponenti procesa tranzicijske pravde. Potrebno je još mnogo činiti na borbi protiv neznanja i negiranja teških kršenja ljudskih prava, koja još uvijek dominiraju javnim i političkim diskursom u regiji. Ovaj se dio bavi inicijativama za otkrivanje istine, kroz različita povjerenstva za istinu i pomirenje, povjerenstva za nestale, kao i korištenjem katalizatorske funkcije civilnoga društva, medija i kulture. Čak se i danas takvi naponi ozbiljno ometaju upornim etničkim polariziranjem i podjelama među političarima i stanovništvom, a situaciju dodatno pogoršava slaba medijska aktivnost o tome pitanju. Vlade zemalja u regiji moraju dati učinkovitiju potporu inicijativi za otkrivanje istine, te svoje aktivnosti koordinirati kroz plan djelovanja usuglašen na najširoj osnovi.

Potreba za institucionalnim reformama kao garancijom neponavljanja. Zemlje bivše Jugoslavije su morale proći kroz dvije velike povijesne tranzicije: jednu nakon pada bivše savezne socijalističke republike, a drugu nakon tragičnih događanja u godinama rata tijekom devedesetih godina prošloga stoljeća. Kako bi se osigurali stvarna poslijeratna pravda i trajni mir u regiji, te države moraju obaviti institucionalne reforme, počevši od vlastitih pravosudnih sustava, na kojima se temelji vladavina zakona. Podjednako je nužno osnažiti neovisnost i učinkovitost postojećih nacionalnih institucija za zaštitu ljudskih prava (kao što su povjerenstva za ljudska prava, ombudsmeni i druge srodne institucije). I konačno, mora se naglasiti kako je obrazovanje jedan od vitalnih sektora koje bi države u regiji morale reformirati, uz korištenje stručnih znanja Vijeća Europe, kako bi se promovirao pluralizam i kako bi se borilo protiv stalnog etničkog polariziranja i diskriminiranja.

Tematsko izvješće u konačnici sadrži zaključne napomene i određene preporuke, među kojima su i ratificiranje ili pristupanje svih država sljedećim međunarodnim ugovorima Vijeća Europe: Europska konvencija o nevažanju zastare za zločine protiv čovječnosti i ratne zločine iz 1974, Treći dodatni protokol uz Europsku konvenciju o ekstradiciji iz 2010, Europska konvencija o državljanstvu iz 1997, te Konvencija Vijeća Europe o izbjegavanju apatridstva u svezi sa sukcesijom država iz 2006. Uz to, države u regiji koje to još nisu uradile trebale bi pristupiti Konvenciji o kasetnoj municiji iz 2008. i Protokolu V iz 2003 o eksplozivnim zaostacima iz rata uz Konvenciju o zabrani ili ograničenju korištenja određenih vrsta konvencionalnog naoružanja koje se

može smatrati pretjerano štetnim ili onih s neselektivnim djelovanjem („Protokol V o eksplozivnim zaostacima iz rata uz Konvenciju o konvencionalnom naoružanju“).

Uvod

Proglašenje neovisnosti Hrvatske i Slovenije 1991. godine bilo je početak kraja Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije, koji prate tri velika oružana sukoba: u Hrvatskoj (1991-1995), Bosni i Hercegovini (1992-1995) i na Kosovu (1998-1999). Uz to su vođena još tri sukoba manjih razmjera, u Sloveniji (listopad-srpanj 1991) i u “bivšoj jugoslavenskoj republici Makedoniji” (siječanj-kolovoz 2001). Ti su sukobi bili u znaku teških kršenja ljudskih prava i ozbiljnih kršenja međunarodnog humanitarnog prava, kakva nisu viđena u Europi od Drugog svjetskog rata. Osobito su povezani s uspostavom termina „etničko čišćenje“¹ i za sobom su ostavili stotine tisuća žrtava, od kojih su mnoge i danas bez naknade ratne štete za boli koje su pretrpjele.

Zaostavština nasilne prošlosti još uvijek lebdi nad regijom i ugrožava potpuno uživanje ljudskih prava, demokraciju i vladavinu zakona. Nedostatak političke vizije, a donedavno i riješenosti država da se bave kršenjima ljudskih prava u prošlosti, dovodi do individualnog traganja tisuća žrtava za istinom i naknadom štete, kao i neuspješnih domaćih postupaka o ratnima zločinima, dok su neki od optuženih za ratne zločine još uvijek na slobodi.

Istinsko međuetničko povjerenje i trajni mir u regiji bivše Jugoslavije ne mogu se postići bez pravde. Poslijeratna pravda nije samo pravosudna i retributivna, usmjerena na kažnjavanje kroz pravičan sudbeni postupak protiv onih koji su izvršili zločine. Ona je prije svega restorativna i preventivna, usmjerena ka osiguravanju pravnog lijeka za žrtve i ka ukidanju nekažnjivosti. Želi osigurati ljudima u regiji koji prihvate prošlost život u miru i sigurnosti u kohezivnim, pluralističkim demokratskim društvima. Sredstva koja bi se u te svrhe mogla koristiti su i sudbena i nesudbena, poput inicijativa za kaznenim gonjenjem, procesa traganja za istinom, programa reparacija, institucionalnih reformi, ili kombiniranje svega navedenoga.²

Cilj ovoga Tematskoga izvješća je doprinijeti onome što se trenutačno radi na rješavanju bolnih iskustava iz ratova u bivšoj Jugoslaviji i na osiguravanju naknade za sve žrtve teških kršenja ljudskih prava. Struktura Izvješća slijedi četiri temeljna elementa poslijeratne pravde: mjere nužne za ukidanje nekažnjivosti, pružanje adekvatne i učinkovite naknade štete svim žrtvama rata, potreba za ustanovljavanjem i priznanjem istine, te reorganiziranje i uspostava efikasnih i odgovornih državnih institucija, kako bi se izbjeglo

1. Dražen Petrović, „Ethnic cleansing – An attempt at methodology“, 5 European Journal of International Law (1994), str. 342-359.

2. Vidi: Generalna skupština Ujedinjenih naroda, *Analytical study on human rights and transitional justice*, A/HRC/12/18, 6.8.2009, str. 4, pasus 3.

ponavljanje teških kršenja ljudskih prava. Posljednji dio sadrži zaključne napomene i određene preporuke koje bi danim državama trebale pomoći u naporima za ostvarenjem poslijeratne pravde i pomirenja, uz potpuno i učinkovito poštivanje međunarodnih i europskih standarda ljudskih prava.

1. Mjere za ukidanje nekažnjivosti

Nekažnjivost potiče izvršenje i ponavljanje zločina, izaziva dodatnu patnju žrtava i negativno djeluje na vladavinu zakona i povjerenje javnosti u pravosudni sustav, osobito u slučajevima kada postoji zaostavština ozbiljnih kršenja ljudskih prava.³ Počinitelji teških kršenja ljudskih prava ili ozbiljnih kršenja međunarodnoga humanitarnog prava bi trebali podlijegati učinkovitim istragama, kaznenom gonjenju i pravičnom suđenju.

3. Vidi: Komitet ministara Vijeća Europe, „Smjernice za ukidanje nekažnjivosti za teška kršenja ljudskih prava” (*Guidelines on eradicating impunity for serious human rights violations*), usvojene 30.3.2011.

Postupci za ratne zločine pred domaćim sudovima u većini zemalja u regionu bivše Jugoslavije su općenito spori i suočeni sa ozbiljnim nedostacima. Fotografija © Vijeće Europe.

S obzirom na to da je međunarodni pravosudni sustav po svojoj naravi supsidijaran, borba protiv nekažnjivosti bi se, u načelu, trebala odvijati na razini države. Nažalost, takva mogućnost je teška, ako ne i nemoguća, u većini postkonfliktnih društava, uključujući i bivšu Jugoslaviju. Slab pravosudni sustav, nedostatak odgovarajućih zakona, ponekad i jaka potpora unutar zemlje radikalnim skupinama i počiniteljima tih djela, te nestabilni politički i ekonomski uvjeti, neki su od elemenata koji tome procesu nanose štetu ili ga zaustavljaju. Pravosuđe u bivšoj Jugoslaviji neposredno nakon rata nije bilo u stanju samo rješavati i kazneno goniti složene predmete. Nove vlade ili nisu bile spremne, ili nisu bile u stanju nositi se s kršenjima ljudskih prava počinjenim u prošlosti. Prema tome, uspostava Tribunala u Hagu bila je najbolje rješenje koje se moglo postići. Mada je to bio nov međunarodni sud, koji je vremenom gradio vlastita stručna znanja, i mada je bio smješten daleko od stvarnog *loci delicti*, Tribunal je dosta učinio glede pružanja zadovoljenja žrtvama, ali i razvoja međunarodnoga prava.

1.1. Međunarodni kazneni tribunal za bivšu Jugoslaviju (ICTY)

Međunarodni tribunal je ustanovljen 1993. godine, Rezolucijom Vijeća sigurnosti Ujedinjenih naroda br. 827. Do rujna 2011. Tribunal je izdao optužnice protiv 161 osobe. Optužnice se bave zločinima počinjenim u razdoblju od 1991. do 2001. u Bosni i Hercegovini, Hrvatskoj, Srbiji, na Kosovu, te u “bivšoj jugoslavenskoj republici Makedoniji”. Tribunal se prvenstveno bavi liderima koji su najviše rangirani i osumnjičeni da su odgovorni za zločine koji su u nadležnosti Tribunala, a predmete protiv srednje i niže rangiranih optuženih prenosi na nadležne nacionalne pravosudne strukture. Transfere predmeta prati i Tribunalova obuka ljudi iz pravne struke u bivšoj Jugoslaviji, konkretno kroz projekt „Pravda i ratni zločin“, koji je okončan u listopadu 2011.⁴

U siječnju 2012. u Pritvorskoj jedinici Tribunala se nalazilo 35 osoba, a u tijeku je bio postupak za 35 optuženih. U postupcima koji su završeni od 126 optuženih osoba 13 ih je oslobođeno, protiv 64 je izrečena kazna, 13 je prosljeđeno u domaću jurisdikciju Bosne i Hercegovine, Hrvatske i Srbije, a za 36 optuženih optužnica je ili povučena, ili su oni preminuli.⁵

Tribunal je dao značajan doprinos u odmicanju od negiranja i nekažnjivosti, te u ustanovljavanju činjenica i odgovornosti za zločine počinjene u bivšoj Jugoslaviji tijekom devedesetih godina prošlog stoljeća. Žrtvama ratnih zločina je ponudio osjećaj pravde jer je na odgovornost za ratne zločine pozvao

4. Priopćenje za javnost Međunarodnog tribunala, 26.10.2011.

5. UN ICTY, *Key Figures of ICTY Cases*, 13.1.2012, www.icty.org/x/file/TheCases/KeyFigures/key_figures_110913_en.pdf.

pojedince, te predstavljao forum gdje se glas žrtava može čuti, bez obzira na svoja ograničenja. Jedan od velikih uspjeha Tribunala je rodno utemeljen pristup. Seksualno nasilje je priznato kao teško kršenje Četvrte ženevske konvencije. U tome je kontekstu korisno spomenuti i inicijativu Tribunala da se, kroz jedan zakladni fond, sličan onome koji postoji na Međunarodnom kaznenom sudu, ustanovi sustav za pružanje pomoći i potpore žrtvama zločina koji ulaze u njegovu nadležnost. UN i sve države članice bi trebali snažno podržati tu inicijativu.

Tribunalove presude su u regiji povremeno viđene čisto brojčano, kroz prebrojavanje koja je „strana“ dobila više godina zatvora, ali bez kritičkog i iskrenog pristupa ljudskim pravima žrtava. Neki od onih koji su odslužili kazne su u svojim društvima dočekani kao heroji i branitelji nacionalnog interesa. Primjerice, po povratku iz zatvora 2009. Biljana Plavšić⁶ je u Beograd sletjela zrakoplovom vlade Srbije, koji su za tu prigodu iznajmili zvaničnici Republike Srpske.⁷ Takvi incidenti pokazuju kako, bez obzira na značajnu supsidijarnu ulogu koju je Tribunal odigrao u borbi protiv nekažnjivosti i njenom ukidanju u bivšoj Jugoslaviji, i nastaviti će je igrati sve do svršetka svoje „izlazne strategije“⁸ na domaćoj se razini još uvijek moraju učinkovito rješavati ozbiljni izazovi povezani s nekažnjivost. Države u regiji bi trebale raditi na procesima koji će potaknuti one koji su počinili ratne zločine da priznaju i prihvate svoju odgovornost, te na taj način pomognu društvu u cjelini da postane svjesno efekata određenih događaja koji su djelovali na to društvo. Takvi bi procesi omogućili onima koji su počinili ratne zločine iskazivanje kajanja, te im dali priliku za traženje oprosta.

1.2. Domaći kazneni postupci

U posljednjih nekoliko godina je unaprijeđena regionalna suradnja, kao bitan čimbenik za učinkovito kazneno gonjenje i kažnjavanje s ratom povezanih zločina počinjenih na nacionalnoj razini.⁹ Unapređenje suradnje između državnih tužitelja, uključujući i sporazume o bilateralnoj ekstradiciji i priznavanju stranih presuda, doprinosi borbi protiv nekažnjivosti u regiji. U veljači 2010. ministri pravde Bosne i Hercegovine, Hrvatske i Srbije su potpisali

6. Biljana Plavšić je bila jedna od vodećih političkih figura bosanskih Srba u BiH. Tribunal ju je 2003. osudio za zločine protiv čovječnosti i izrekao joj kaznu od 11 godina zatvora.

7. Republika Srpska je jedan od dva entiteta u Bosni i Hercegovini, stvorenih Dejtonskim mirovnim sporazumom iz 1995. godine, koji je okončao rat u toj zemlji.

8. Rezolucijom br. 1966 (2010) Vijeće sigurnosti Ujedinjenih naroda je tražilo od Tribunala da poduzme sve moguće mjere da se ekspeditivno okonča sav njegov preostali rad, najkasnije do 31.12.2014.

9. Vidi: Rezolucija Parlamentarne skupštine Vijeća Europe br. 1785 (2011) *o obvezi suradnje država članica i promatrača u Vijeću Europe u kaznenom gonjenju ratnih zločina*.

bilateralne sporazume kojima se sprečava zlouporaba dvojnog državljanstva u postupcima ekstradicije. Međutim, još uvijek postoji zabrinutost zbog izvješća koja ukazuju na to kako Bosna i Hercegovina i Srbija zabranjuju izručenje svojih državljana. Moramo primijetiti i da određeni broj država u regiji još nije pristupio Europskoj konvenciji o nevaženju zastare za zločine protiv čovječnosti i ratne zločine iz 1974,¹⁰ kao ni Trećem dodatnom protokolu uz Europsku konvenciju o ekstradiciji iz 2010, čije odredbe imaju za cilj unaprijediti efikasnost i brzinu u kaznenopravnom polju, te na minimum smanjiti kašnjenja kad se osoba koja se traži suglasi s ekstradicijom.¹¹

Posebice je zabrinjavajuća neadekvatna koordinacija među pojedinim zemljama u regiji kada se radi o rješavanju problema u svezi s ratnim zločincima koji su u bijegu i koji, navodno, putuju od jedne zemlje do druge. Takav je primjer Radovan Stanković, koji je prebačen iz Tribunala, a Sud Bosne i Hercegovine mu je izrekao kaznu zatvora od 20 godina. U svibnju 2007. je pobjegao iz zatvora u Foči. Tužilac Tribunala u Hagu je iskazao svoju zabrinutost zbog toga što je „malo koordinirane akcije“ između Bosne i Hercegovine, Crne Gore i Srbije usmjerene na hapšenje ovog odbjeglog ratnog zločinca.¹² Stanković je konačno uhapšen 21.1.2012. Tužitelj Tribunala je pozdravio to hapšenje i iskazao nadu da je to odraz veće riješenosti vlasti Bosne i Hercegovine da podrže proces izvođenja pred lice pravde onih koji su odgovorni za ratne zločine počinjene na njihovome teritoriju početkom devedesetih.

Mada je u nekim zemljama u regiji bilo kaznenog gonjenja za ratni zločin tijekom rata ili neposredno nakon njegovoga svršetka, kao što se desilo u Bosni i Hercegovini i Hrvatskoj 1993, odnosno 1996, sistematični pokušaji da se pred nacionalnim sudovima obrađuje prošlost su započeli tek nakon ustanovljavanja specijalnih odjeljenja za ratne zločine u Bosni i Hercegovini (2005), Hrvatskoj (2003) i Srbiji (2003). Misija Ujedinjenih naroda za privremenu upravu na Kosovu je 2000. godine dopustila međunarodnim sucima, tužiteljima i odvjetnicima rad, uz domaće kolege, u pojedinačnim predmetima ratnih zločina pred domaćim sudovima. To je, nakon 2008, omogućila i Europska misija za vladavinu zakona na Kosovu (EULEX).

Zasada su domaći postupci u većini zemalja u regiji općenito spori i imaju ozbiljne nedostatke. Nemaju potpunu političku potporu, a neke od političkih

10. Do prosinca 2011. tri države u regiji koje su ratificirale taj međunarodni ugovor su Bosna i Hercegovina, Crna Gora i Srbija.

11. Do prosinca 2011. ovaj je protokol ratificirala Srbija, a potpisala “bivša jugoslavenska republika Makedonija”.

12. Izvješće tužitelja Tribunala u Hagu Vijeću sigurnosti Ujedinjenih naroda, UN Doc S/2011/716, 16.11.2011, str. 33, stav 67.

partija su vršile otvorenu opstrukciju. Takva atmosfera stvara i ozbiljne probleme kada se radi o zaštiti svjedoka. Sigurnost svjedoka je veliki problem kada je u pitanju rat na Kosovu 1998-1999, posebice u kontekstu istraga koje se vode na temelju ozbiljnih navoda o transplantaciji organa, ilegalnom zatvaranju i ubijanju, dakle o onome što se dešavalo uglavnom od 1999. nadalje.¹³

Pravosudni sustav u Bosni i Hercegovini je pokazao kako je u stanju pravično i efikasno suditi u predmetima koji su mu prebačeni s Tribunala u Hagu, što je potvrđeno i monitoringom nad tim postupcima, koji su vodili Tribunal i OSCE.¹⁴ Bez obzira na ove pozitivne ocjene, postoje ozbiljni razlozi za zabrinutost glede nedostatnog napretka u provedbi Državne strategije za rad na predmetima ratnih zločina (u daljem tekstu: Nacionalna strategija),¹⁵ prvenstveno zbog nedostatnog koordiniranja između različitih institucija sektora pravde na razini države, entiteta i Distrikta Brčko, te zbog nedostatnih sredstava za njenu provedbu. Vijeće ministara Bosne i Hercegovine je usvojilo Nacionalnu strategiju u prosincu 2008, a sam dokument govori o nekih 10.000 osumnjičenih, od kojih je oko 1.300 pod aktivnom istragom. Strategija daje rok od sedam godina kao razdoblje koje je potrebno za kazneno gonjenje u najsloženijim i najprioritetnijim predmetima, a 15 godina za preostale predmete. Predviđena je uspostava jedinstvene, centralizirane baze podataka, koja će sadržavati informacije o svim završenim predmetima. Podjednako zabrinjavajući su i verbalni napadi na pravosudni sustav i negiranje ratnih zločina, koje izriču neki visoko pozicionirani političari u zemlji. Takvi slučajevi potkopavaju ono što zemlja pokušava učiniti kako bi se ostvarili poslijeratna pravda i pomirenje.

Što se tiče Hrvatske, Zakon o primjeni statuta međunarodnog kaznenog suda i progonu za kaznena djela protiv međunarodnog ratnog i humanitarnog prava predviđa, između ostalog, uspostavu specijaliziranih odjeljenja u županijskim sudovima u Zagrebu, Osijeku, Rijeci i Splitu, za suđenje u kaznenim predmetima koji su povezani s ratom. Jedan od temeljnih ciljeva ovakve inicijative je zaštititi svjedoke od pritiska i zastrašivanja. Prvo prosljeđivanje predmeta specijaliziranom odjelu se desilo 2006, zato što je glavni državni tužitelj bio zabrinut za nepristranost i zastrašivanje svjedoka u lokalnoj jurisdikciji.

13. Vidi: Parlamentarna skupština Vijeća Europe, Rezolucija 1784 (2011) *Zaštita svjedoka kao kamen temeljac pravde i pomirenja na Balkanu*, te Rezolucija 1782 (2011) *Istrage o navodima o nečovječnom postupanju s ljudima i ilegalnoj trgovini ljudskim organima na Kosovu*.

14. ICTY, priopćenje za medije, 1.11.2011, dostupno na: www.icty.org.

15. OSCE BiH, „*Delivering Justice in BiH: An Overview of War Crimes Processing from 2005 to 2010*“, svibanj 2011, dostupno na: www.oscebih.org/documents/osce_bih_doc_2011051909455767eng.pdf.

Ministarstvo pravde je Komesara, tijekom njegovoga posjeta Hrvatskoj 2010, obavijestilo kako su u proteklih pet godina postupci za zločine povezane s ratom vođeni pred 21 županijskim sudom, u okruženju i u zajednici gdje su se zločini i desili. Međutim, određeni broj sudova nije imao ni stručnost ni infrastrukturu za zaštitu i potporu svjedocima. Primjerice, nisu imali odvojene ulaze za javnost, optuženike i svjedoke. Sudovi sa specijaliziranim odjeljenjima su opremljeni kako bi, koristeći video-konferencijske mogućnosti, zaštitili svjedoke. Pozitivno je i to što je 2009. godine usvojen Zakon o kaznenom postupku, koji predviđa ponovno otvaranje predmeta povezanih s ratnim zločinom, tamo gdje je suđenje bilo u odsustvu. Predmeti se mogu ponovno otvarati ukoliko, bilo optuženi bilo tužitelj, podastru nove dokaze. Bitno je i to što optuženi više ne mora biti nazočan, kako je ranije bio slučaj.

Međutim, ozbiljan nazadak se desio kad je Sabor Hrvatske 21.10.2011. usvojio zakon kojim su svi pravni akti u svezi s ratom 1991-1995. kojima su hrvatski državljani osumnjičeni, optuženi ili osuđeni za ratne zločine, proglašeni ništavnim. Ovaj je potez uslijedio nakon što je Hrvatska od Srbije dobila spisak optužnica protiv hrvatskih državljana za ratne zločine. Hrvatski predsjednik Ivo Josipović je javno kritizirao ovaj zakon, kao nešto što dovodi u dvojbu riješenost Hrvatske da kazneno goni ratne zločince.

Na Kosovu su 2005. ustanovljeni neovisno Sudsko vijeće Kosova i Ministarstvo pravde. Mada postoje strukture, kosovski pravosudni sustav je i dalje slab na svim razinama. Kosovski pravosudni sustav i Tribunal u Hagu su identificirali i kažnjavaju počinitelje ratnih zločina tijekom sukoba 1998-99, ali još uvijek ima dosta neriješenih predmeta.¹⁶ Od prosinca 2008, istrage u svezi s ratnim zločinima vodi EULEX-ova Jedinica za istraživanje ratnih zločina, koju čine međunarodni istražitelji. Suci EULEX-a su nadležni suditi u predmetima zločina povezanih s ratom. Tako je tijekom 2009. doneseno deset takvih presuda, a 2010. četiri.¹⁷ Jedna od osoba koje je EULEX 2011. optužio za ratni zločin tijekom rata 1998-1999. je i kosovski političar i parlamentarac Fatmir Limaj.

Izvjeshće Parlamentarne skupštine Vijeća Europe iz 2011. o nečovječnom postupanju s ljudima i ilegalnoj trgovini ljudskim organima na Kosovu,¹⁸ od

16. Vidi izvješće povjerenika Hammarberga o Kosovu, 2.7.2009, CommDH(2009)23, odjeljak III, kao i Rezoluciju 1784 (2011) Parlamentarne skupštine Vijeća Europe *o zaštiti svjedoka kao kamenu temelju pravde i pomirenja na Balkanu*.

17. Godišnje izvješće o pravosudnim aktivnostima EULEX-ovih sudaca za 2010, str. 23, dostupno na: www.eulex-kosovo.eu/en/justice/judicial-functions.php, posljednja posjeta 27.1.2012.

18. Dokument 12462, 7.1.2011; vidi i Rezoluciju 1782 (2011) Parlamentarne skupštine Vijeća Europe, *Istraga o navodima o nečovječnom postupanju s ljudima i ilegalnoj trgovini organima na Kosovu*.

ljeta 1999. nadalje, dodatno govori o ozbiljnim teškoćama s kojima se suočava pravda na Kosovu. Najznačajniji problemi na Kosovu su, kako se čini, neadekvatna zaštita svjedoka i nespремnost ljudi da svjedoče protiv etničkih Albanaca koji su, navodno, sudjelovali u ratnim zločinima. EULEX ima svoj Program za sigurnost svjedoka, ali je u ovom ključnom području ipak potreban i veći i značajniji napredak kazneno-pravnog sustava.¹⁹ Prijetnje i ubojstva su ključna prepreka u postupcima povezanim s ratnim zločinima počinjenim na Kosovu. Ta situacija ima vrlo negativne posljedične efekte na razini međunarodne pravde, kako se i vidi na primjeru Tribunalovoga predmeta *Ramuš Haradinaj i drugi*, koji se odnosi na trojicu bivših vodećih pripadnika Oslobođilačke vojske Kosova. Njih se, između ostaloga, teretilo za zločine protiv čovječnosti počinjene na Kosovu 1998. U travnju 2010. Prizivno vijeće Tribunala je naložilo da se djelomično ponovi postupak protiv ove trojice optuženih, s obzirom na kontekst „ozbiljnog zastrašivanja svjedoka“ tijekom postupka pred sudbenim vijećem.

Ozbiljni problemi koji i dalje postoje u sudbenom sustavu “bivše jugoslaven-ske republike Makedonije” osobito otežavaju borbu protiv nekažnjivosti za ratni zločin. Pravosuđe te zemlje i domaći i međunarodni akteri opisuju kao slabo. Kako bi otklonila nedostatke u sferi pravosuđa, vlada je 2004. usvojila i strategiju i akcijski plan za reformu pravosuđa. Cilj je bio kroz suštinske zakonske reforme osnažiti neovisnost i efikasnost pravosuđa, te njegov rad više uskladiti s međunarodnim standardima ljudskih prava. Od tada je uveden određeni broj reformskih mjera. Osobito zabrinjavajuća je bila odluka Parlamenta od 19.7.2011. da se Zakon o amnestiji iz 2002. primijeni na sve predmete koje je Tribunal u Hagu tijekom 2008. vratio državi, kako bi se vodili pred domaćim sudovima. Ako se ta parlamentarna odluka konačno primijeni, to će značiti okončanje postupaka za četiri predmeta ratnog zločina, čime će se zadati ozbiljan udarac onome što se trenutačno čini kako bi se u regiji ostvarila pravda.

U Crnoj Gori su 2008. pri višim sudovima u Podgorici i Bijelom Polju ustanovljena specijalizirana odjeljenja za postupke u svezi s ratnim zločinima. Tijekom 2010. i 2011. su vođena četiri predmeta ratnog zločina. U svim su tim predmetima optuženi bili samo izravni izvršitelji djela. Jedan od tih predmeta se ticao izbjeglih bosanskih muslimana koje je policija u Crnoj Gori 1992. godine uhapsila i predala snagama bosanskih Srba u Bosni i Hercegovini, gdje ih je većina ubijena. Skupina preživjelih, kojima se priključila rodbina žrtava, je pokrenula postupak i od crnogorskih vlasti 2008.

19. Vidi EULEX, „Otvoreno pismo o zaštiti svjedoka“ (*Open letter on witness protection*), priopćenje za medije od 30.11.2011, dostupno na: www.eulex-kosovo.eu, posljednja posjeta 27.1.2012.

dobila naknadu. Kaznene istrage i postupci koje je tijekom 2005. pokrenulo Kancelarija državnog tužioca konačno su se usmjerili na samo pet nisko rangiranih službenika snaga sigurnosti. Presudom koju je Viši sud u Podgorici izrekao u ožujku 2011. ti optuženi su oslobođeni, a priziv su podnijeli i državni tužitelj i dvije majke koje su izgubile sinove.²⁰

Konačno, što se tiče Srbije, zakonom je 2003. ustanovljeno Vijeće za ratni zločin Okružnog suda u Beogradu, kao i Tužilaštvo za ratne zločine Republike Srbije. Njihova nadležnost uključuje kazneno gonjenje i vođenje sudbenih postupaka protiv izvršitelja ratnih zločina, genocida i zločina protiv čovječnosti počinjenih na teritoriju bivše Jugoslavije nakon 1.1.1991. Ured komesara Hammarbega je primio izvješća koja ukazuju na spor napredak u postupcima povezanim s ratnim zločinima. Prema informacijama Tužilaštva za ratne zločine, do lipnja 2001. ukupno 383 osobe su kazneno gonjene za zločine povezane s ratom. Izrečene su 22 konačne presude, koje se odnose na 53 osuđenika, a u tri predmeta s 15 optuženih prizivni su postupci još uvijek u tijeku.

Izvješća ukazuju i na to da tužitelj za ratne zločine i njegovi zamjenici djeluju u atmosferi prijetnji i zastrašivanja iz javnosti. Prema izvješćima, situaciju dodatno pogoršava ograničena politička potpora, čak i opstrukcije nekih političkih stranaka.

Kapacitet sustava za zaštitu svjedoka u Srbiji je ograničen i trpi zbog navodnoga nedostatka povjerenja samih svjedoka. Spominju se i nedostatni ljudski i novčani resursi, nedostatak odgovarajuće opreme, kao i nedostatak suradnje i koordinacije između Jedinice za zaštitu svjedoka, Tužilaštva za ratne zločine i Vijeća za ratni zločin. Međutim, srpske vlasti su riješene unaprijediti sustav zaštite svjedoka, tako što će se relevantne nadležnosti prenijeti na Ministarstvo pravde. Planira se okončanje potpunoga prijenosa tih nadležnosti za dvije godine, jer se traži unapređenje domaćih stručnih znanja, kao i dodjela značajnih financijskih sredstava.²¹

20. Human Rights Action, *Ljudska prava u Crnoj Gori 2010-2011*, Podgorica, 2011, str. 566-590.

21. Vidi izvješće povjerenika Hammarberga nakon posjete Srbiji, 22.9.2011, CommDH(2011)29, odjeljak I.

2. Osiguranje adekvatne i učinkovite naknade za sve žrtve

Nasilni sukobi na teritoriju bivše Jugoslavije su ostavili, na tisućama ljudi koji su ih proživjeli, velike negativne posljedice, i mentalne i materijalne. Jedna studija, utemeljena na intervjuima obavljenim u razdoblju 2005-2006, s više od 4.000 ljudi koji su preživjeli ratove u regiji, pokazala je da značajan broj sudionika (22,8%) pati od posttraumatskog stresnog poremećaja i depresije.²²

22. Stefan Priebe *et al.*, „*Experience of human rights violations and subsequent mental disorders-A study following the war in the Balkans*“, *Social Science & Medicine* 71 (2010) str. 2170-2177.

Kako naglašavaju UN-ovi Principi i smjernice iz 2005, adekvatna, učinkovita i promptna reparacija ima za cilj promoviranje pravde, tako što pruža lijek za teška kršenja međunarodnoga prava ljudskih prava i ozbiljna kršenja međunarodnog humanitarnog prava. Reparacija treba biti proporcionalna težini kršenja i pretrpljenoj šteti.²³

Reparacija, u svim dolje navedenim oblicima, mora biti utemeljena na načelima nediskriminacije, pravičnosti i nepristranosti. Mada osnovna dužnost jeste na danim državama, međunarodna bi zajednica, uključujući Europu, trebala dati efektivnu potporu, i to svim raspoloživim sredstvima, pravdi koja se ne može ostvariti bez adekvatne naknade štete žrtvama. Tri su posebice ranjive skupine žrtava iz razdoblja rata u bivšoj Jugoslaviji koje traže osobitu pozornost, a razmatraju se u daljem tekstu: izbjeglice i interno raseljene osobe, uključujući Rome, žene žrtve seksualnog nasilja tijekom sukoba, i „izbrisani“ u Sloveniji.

2.1. Izbjeglice i interno raseljene osobe

Sukobi koji su se desili tijekom devedesetih godina prošloga stoljeća proizročili su prisilnu migraciju skoro tri milijuna ljudi, unutar regije bivše Jugoslavije i izvan nje. Mada se većina tih izbjeglih uspjela vratiti ili pronaći razumnu alternativu, u studenome 2011. je bilo nekih 438.000 izbjeglica i drugih raseljenih osoba čiji legitimni zahtjevi još uvijek nisu bili zadovoljeni, a za koje trajno rješenje još uvijek nije pronađeno.

Među najranjivijim pripadnicima raseljene populacije unutar i izvan regije i dalje su Romi, koji su i jedna od skupina koja trpi najveću diskriminaciju. Duboko usađene predrasude prema Romima i nedostatak političke volje sprečavaju pronalaženje trajnih rješenja za teške i dugotrajne probleme u svezi s ljudskim pravima toga stanovništva bivše Jugoslavije, kao i ostatka Europe. Posebice su zabrinjavajući prisilni povratci Roma iz zapadnoeuropskih zemalja na Kosovo, u postkonfliktno društvo koje se bori s posljedicama oružanoga sukoba. Određeni broj protjeranih Roma se vratio u olovom zagađene logore Česmin Lug i Osterode u sjevernoj Mitrovici, gdje žive romske obitelji, uključujući djecu, koje trpe teške posljedice po zdravlje.²⁴

Prvi regionalni sporazum o trajnim rješenjima za raseljene osobe nakon Dejtonskog mirovnog sporazuma iz 1995. je Sarajevska deklaracija, koju su

23. Stavak 15, Osnovni principi i smjernice o pravu na pravni lijek i naknadu štete za žrtve teških kršenja međunarodnog prava ljudskih prava i ozbiljna kršenja međunarodnog humanitarnog prava, UN GA Res. 60/147, 16.12.2005.

24. Vidi: „Djeca postaju žrtve kad su porodice prisiljene da se vrate na Kosovo“ („*Children victimised when families are forced to return to Kosovo*“), komentar povjerenika Hammarberga o ljudskim pravima, 9.7.2010.

31.1.2005. potpisale Bosna i Hercegovina, Hrvatska i (tadašnja) Srbija i Crna Gora, nakon „regionalne ministarske konferencije o povratku izbjeglica“. To je uslijedilo nakon zajedničke ministarske deklaracije o „zaustavljanju raseljavanja i osiguranju trajnih rješenja za ugrožene izbjeglice i interno raseljene osobe“, koju su 7.11.2005. potpisali ministri vanjskih poslova Bosne i Hercegovine, Hrvatske, Crne Gore i Srbije. Ovakvim pohvalnim naporima za okončanjem dugog raseljeničkog statusa ljudi u regiji su pružile potporu i međunarodne organizacije, uključujući UNHCR, Vijeće Europe i Europsku Uniju.

Osobito su značajne velike obveze koje su ove četiri države preuzele na temelju Zajedničke deklaracije iz Beograda 2011: osigurati svim izbjeglicama smještenim u kolektivne centre adekvatan stambeni smještaj; obraditi stambene potrebe ranjivih osoba, uključujući bivše nositelje stanarskog prava koji spadaju u tu kategoriju; olakšati procedure za pribavljanje osobne dokumentacije za sve raseljene; dati garanciju slobodnoga i obaviještenoga izbora trajnog rješenja za sve raseljene. Očekuje se da će „Zajednički regionalni višegodišnji program“ biti predstavljen na međunarodnoj donatorskoj konferenciji početkom 2012, a da će biti proveden u razdoblju od pet godina.

Jedna od velikih i stalno prisutnih prepreka povratku izbjeglica i raseljenih osoba u svoje domove je to što su velika područja, uključujući plodnu obradivu zemlju, zagađena minama i kasetnom municijom, kao i eksplozivnim ostacima konvencionalnog naoružanja, zaostalom iz ratova tijekom devedesetih. Ekspertna izvješća ukazuju na to kako zaostale protupješađijske mine i kasetna municija još uvijek ugrožavaju stotine tisuća ljudi i njihove zajednice u regiji, osobito u Bosni i Hercegovini, Hrvatskoj, Srbiji i na Kosovu.²⁵ Te države i vlasti moraju djelovati u smjeru raščišćavanja zagađenih područja i zaštite ljudskih života, sukladno standardima Međunarodnog ugovora o zabrani protupješađijskih mina iz 1997, Konvencije o kasetnoj municiji iz 2008,²⁶ Protokola V iz 2003. o eksplozivnim zaostacima iz rata uz Konvenciju o konvencionalnom naoružanju,²⁷ te ništa manje bitnog članka 2. Europske konvencije o ljudskim pravima (pravo na život).

25. Vidi izvješće o stanju zagađenosti minama po zemljama, dostupan na: www.the-monitor.org.

26. Ti ugovori zabranjuju korištenje, skladištenje, proizvodnju i transport protupješađijskih mina, odnosno kasetne municije, te daju rokove u kojima države potpisnice moraju očistiti ugrožena područja i uništiti takvo naoružanje, te pružiti pomoć žrtvama. Sve države su do prosinca 2011. pristupile prvom spomenutom ugovoru, a drugom još nije pristupila jedino Srbija.

27. Protokol V konkretno predviđa obilježavanje, raščišćavanje, uklanjanje ili uništavanje eksplozivnih zaostataka iz rata koji potiču od konvencionalnog naoružanja, a nisu pokriveni Ugovorom o zabrani mina ili Konvencijom o kasetnoj municiji. Predviđa i suradnju država ugovornica i drugih država i organizacija u ovoj domeni. Do prosinca 2011, sve države iz regije osim Srbije i Crne Gore su pristupile Protokolu V.

Mora se naglasiti da je dugotrajno raseljavanje iz bivše Jugoslavije i unutar nje izravno povezano s apatridstvom. Prema procjenama UNHCR-a, više od 18.000 ljudi u Jugoistočnoj Europi su ili apatridi, ili su izloženi riziku da to postanu. Mnogi koji jesu apatridi su Romi. Procjenjuje se kako u Italiji ima nekih 15.000 Roma koji su apatridi podrijetlom iz bivše Jugoslavije. Postoje neki regionalni pokušaji učinkovitog rješavanja tih problema. Jedna od posljednjih inicijativa je Zagrebačka konferencija o pribavljanju osobnih dokumenata i prijavi rođenja u Jugoistočnoj Europi, kojoj je, u organizaciji UNHCR-a i OSCE-a, domaćin bila Hrvatska. Zagrebačkom deklaracijom, usvojenom 27.11.2011, sudionici, uključujući sve države u regiji bivše Jugoslavije, predlažu i preporučuju određeni broj korisnih mjera na lokalnoj i regionalnoj razini, a nastavak se očekuje u ožujku 2012, kad će se u Skoplju sastati Dekada Roma.

U konačnici se mora napomenuti kako u regiji ima država koje još nisu pristupile Europskoj konvenciji o državljanstvu iz 1997, kao ni Konvenciji Vijeća Europe o izbjegavanju apatridstva u svezi sa sukcesijom država iz 2006.²⁸ Oba ova međunarodna ugovora sadrže pravila i procedure od ogromnoga značaja za učinkovito uživanje ljudskog prava na državljanstvo u Europi. Neke od temeljnih odredbi predviđaju: osnovno sveobuhvatno načelo nediskriminacije u zakonu i u praksi; specijalnu zaštitu koju države moraju pružiti djeci rođenoj na njihovome teritoriju, a koja rođenjem ne stječu državljanstvo neke druge zemlje; restriktivne uvjete pod kojima netko može izgubiti državljanstvo *ex lege*; te dužnost država da obrazlože i pismeno dostave sve svoje odluke u svezi s državljanstvom.

2.2. „Izbrisani“

Slovenska vlada je 24.2.1992. iz evidencije stalno nastanjenih u Republici Sloveniji izbrisala 25.671 državljana bivše Jugoslavije. Ta mjera je bila rezultat primjene Zakona o strancima iz 1991, koji je predviđao da državljani bivših jugoslavenskih republika koji nisu bili slovenski državljani državljanstvo Slovenije mogu steći ako zadovolje tri uvjeta: status stalnog boravka u Sloveniji su stekli do 23.12.1990 (nadnevak plebiscita o neovisnosti); doista su nastanjeni u Sloveniji; te za državljanstvo su se prijavili u roku od šest mjeseci od dana stupanja na snagu Zakona o državljanstvu iz 1991. Svi koji nisu podnijeli zahtjev za državljanstvo sukladno tome zakonu su u roku od tri mjeseca izbrisani iz evidencije stalno nastanjenih osoba.

28. Do prosinca 2011. prvi ugovor su ratificirale Bosna i Hercegovina, Crna Gora i “bivša jugoslavenska republika Makedonija”, a drugi je ratificirala samo Crna Gora.

Prema zvaničnim statističkim podacima slovenske vlade, 24.1.2009. godine, od 25.671 „izbrisanih“ osoba, njih 13.426 nije bilo riješilo svoj status u Republici Sloveniji i njihovo je trenutno boravište nepoznato.

To „brisanje“ je imalo ozbiljne negativne posljedice po uživanje temeljnih ljudskih prava „izbrisanih“ ljudi, uključujući pravo na osobni i obiteljski život, kao i ekonomska i socijalna prava.²⁹ Mnoge su se obitelji razdvojile, neki su se našli u Sloveniji, a drugi u nekoj od zemalja nastalih raspadom bivše Jugoslavije. Prema izvješćima, među „izbrisanim“ je bio i određeni broj malodobnih osoba. Neki od „izbrisanih“ koji su ostali u Sloveniji gurnuti su na marginu socijalnog života. Oni nisu u stanju napustiti zemlju jer ne mogu ponovno ući bez važećih dokumenata. Teškoće u zadržavanju posla i vozačkih dozvola, te u pribavljanju starosnih mirovina, samo su neki od problema s kojima se „izbrisani“ susreću nakon „brisanja“. Izvješća ukazuju na različite tjelesne i mentalne probleme koje „izbrisani“ trpe zato što nemaju zdravstveno osiguranje, ali i zbog socijalne marginalizacije s kojom su se suočili na temelju činjenice da su „izbrisani“.

Ustavni sud Slovenije je 1999. donio svoju prvu odluku o tome pitanju, proglašivši takvo brisanje nezakonitim, a relevantne odredbe Zakona o strancima iz 1991. neustavnim. Posljedica te odluke je da je u srpnju 1999. slovenski parlament usvojio Zakon o zakonskom statusu državljana drugih zemalja slijednica bivše Jugoslavije u Republici Sloveniji (Zakon o zakonskom statusu). Po tome zakonu, boravišne dozvole su izdate *ex nunc* onima koji su ispunjavali uvjete. Ustavni sud je 2003. donio drugu odluku o tome pitanju. Zaključio je kako je Zakon o zakonskom statusu po raznim osnovama neustavan, a jedna od osnova bila je ta što nije osigurao hoće li statusi koje bi „izbrisani“ stekli sukladno njemu imati retroaktivno djelovanje. U ožujku 2011. slovenski parlament je usvojio izmjene Zakona o zakonskom statusu („izmijenjeni Zakon“), kako bi se u potpunosti provela odluka Ustavnog suda.

Do svibnja 2011. je samo 120 „izbrisanih“ podnijelo zahtjeve temeljem izmijenjenoga Zakona. Razlog za tako mali broj prijava je, kako se čini, u materijalnim odredbama izmijenjenoga Zakona, te u određenim nedostacima u njegovoj primjeni. Posebice je zabrinjavajuća odredba izmijenjenoga Zakona po kojoj „izbrisana“ osoba koja je iz Slovenije odsustvovala više od deset godina nakon odlaska, a nije u stanju dokazati kako je pokušala vratiti se u Sloveniju s ciljem trajnog nastanjenja, ne ispunjava uvjete za dobivanje stalnog boravka. Isto tako, neke kategorije „izbrisanih“ su isključene iz zakona, kao što su djeca „izbrisanih“ koja su rođena u inozemstvu i čiji su „izbrisani“ roditelji preminuli.

29. Vidi: Europski sud za ljudska prava, presuda u predmetu *Kurić i drugi protiv Slovenije*, 13.7.2010.

Kako bi pokrenuli postupak po izmijenjenome Zakonu, „izbrisani“ moraju platiti administrativnu taksu u iznosu od 80 eura. Oni koji ispunjavaju određene kriterije u vezi sa socijalnim statusom mogu tražiti izuzeće od administrativne takse, isto kao i u svim drugim upravnim postupcima. Postoje izvješća koja ukazuju na to kako je općenito mali broj onih koji uspijevaju dobiti takvo izuzeće. Ova je taksa po regionalnim standardima iznimno visoka i može obeshrabriti od prijavljivanja „izbrisane“ koji žive u zemljama bivše Jugoslavije.

Mora se u konačnici spomenuti kako zakon za „izbrisane“ ne predviđa bilo kakvu reparaciju, uključujući bilo koji oblik kompenziranja. Čini se da su svi postupci za kompenziranje pokrenuti pred domaćim sudovima rezultirali negativnim odlukama. Otežan pristup pravdi i efektivnim pravnim lijekovima čini nemogućom reparaciju za „izbrisane“, čime se otvara pitanje nekompatibilnosti sa standardima ljudskih prava. Slovenski premijer je potvrdio u lipnju 2011. riješenost njegove vlade za ispravljanjem nepravde koju trpe „izbrisani“.³⁰

2.3. Žene žrtve seksualnog nasilja u ratu

Žene koje su doživjele seksualno nasilje su često zanemarena skupina žrtava rata. Procjenjuje se kako je više od 20.000 Bošnjakinja, Hrvatica i Srpkinja koje su pripadnici vojske i paravojnih skupina silovali, ponekad i seksualno porobljavali i prisiljavali na trudnoću u „logorima za silovanje“.³¹

Takozvano „Bassiounijev izvješće“ iz 1994. godine, podneseno Vijeću sigurnosti Ujedinjenih naroda, ukazalo je na postojanje u bivšoj Jugoslaviji 162 lokacije za pritvor u kojima su ljudi pritvarani i seksualno zlostavljani. Od 1.100 slučajeva prijavljenih Ekspertnom povjerenstvu Ujedinjenih naroda, oko 600 ih se desilo na takvim lokacijama pritvaranja. Ti slučajevi ukazuju na „politiku barem toleriranja silovanja i seksualnog nasilja ili namjernog nepostupanja zapovjednika logora i lokalnih vlasti na uspostavljanju komande i kontrole nad osobljem koje im je bilo podređeno“.³²

Opseg seksualnog nasilja tijekom ratova u bivšoj Jugoslaviji postaje jasan i na temelju činjenice da je do sredine 2001. godine 78 pojedinaca, odnosno 48% od 161 osobe optužene pred Tribunalom za bivšu Jugoslaviju, u optužnicama imalo i točke optužbe za seksualno nasilje; 28 osoba je osuđeno zbog

30. Vidi pismo povjerenika Hammarberga premijeru Slovenije, g. Borutu Pahoru, od 10.5.2011, i njegov odgovor od 2.6.2011, dostupne na: www.coe.int/t/commissioner/Activities/countryreports_en.asp, posljednja posjeta 27.1.2012.

31. Vidi Rezoluciju Parlamentarne skupštine Vijeća Europe br. 1670 (2009) o *seksualnom nasilju nad ženama u oružanom sukobu*, kao i relevantno izvješće, odjeljak IV.

32. UN Doc. S/1994/674/Add.2(Vol. V), 28.12.1994, Prilog IX, odjelci I.A i I.D.

odgovornosti za zločine seksualnog nasilja; četiri su dodatno osuđene zato što nisu spriječile ili kaznile počinitelje tih zločina.³³

U presudi u predmetu *Furundžija* iz 1998, prvoj presudi Tribunala koja se u potpunosti odnosila na optužbe za seksualno nasilje, Tribunal je kazao da silovanje ne predstavlja samo zločin protiv čovječnosti, kako to jasno predviđa njegov Statut, već se može kazneno goniti kao teško kršenje Ženevskih konvencija i kršenje zakona i običaja ratovanja. Uz to, Tribunal je potvrdio kako se silovanje može koristiti i kao sredstvo genocida, ako su zadovoljeni potrebni elementi.

U svojoj Rezoluciji br. 1670 (2009) o *seksualnom nasilju nad ženama u oružanom sukobu*, Parlamentarna skupština Vijeća Europe je iskazala zabrinutost zbog kontinuirane nekažnjivosti u regiji bivše Jugoslavije, kao i zbog činjenice da žrtve još uvijek ne mogu ostvariti pristup pravdi i dobiti naknadu štete. Postoje izvješća koja ukazuju na to da je broj kazneno gonjenih slučajeva u Bosni i Hercegovini za sada iznimno nizak, osobito u usporedbi s navodnim brojem takvih djela, koji iznosi nekoliko tisuća.³⁴ Brojni izvršitelji djela seksualnog nasilja u ratu često žive u istoj zajednici sa žrtvama. Izvješća ukazuju kako mnoge žene koje su žrtve ratnog zločina seksualnog nasilja i dalje žive u siromaštvu, ne mogu naći zaposlenje jer trpe tjelesne i psihičke posljedice svojih ratnih iskustava.

Mnoge žrtve koje su preživjele seksualno nasilje u ratu pate od posttraumatskog stresnog poremećaja i drugih psiholoških i tjelesnih problema. Psihološka potpora koja se pruža preživjelim žrtvama ratnog seksualnog nasilja je neadekvatna, a mnoge žene žrtve ne mogu ostvariti pristup sustavu zdravstvene skrbi. Čini se da su jedine institucije koje žrtvama nude psihološku potporu, zapravo, lokalne nevladine organizacije, kao što je Medica Zenica u Bosni i Hercegovini. Države u regiji trebaju podržati njihov rad.

Kako bi se ova situacija promijenila, potrebno je ženama dati jači glas. Karakteristično je da su žene činile samo 18% svih svjedoka koji su se pred Tribunalom pojavili između 1996. i 2006.³⁵ Države u regiji moraju početi raditi sistematski, moguće u kontekstu nacionalnih akcijskih planova za ljudska prava i/ili povjerenstava za istinu i pomirenje, te usvojiti efektivne mjere usmjerene ka naglašavanju ranjivosti žena žrtava rata, pružanju potpore tim

33. ICTY, Zločini seksualnog nasilja, statistički podaci dostupni na: www.icty.org/sid/10586, posljednja posjeta 27.1.2012.

34. Vidi izvješće povjerenika Hammarberga nakon posjeta Bosni i Hercegovini, 29.3.2011, CommDH(2011)11, odjeljak III.

35. Nicola Henry, „Witness to rape: The limits and potential of international war crimes trials for victims of wartime sexual violence“, International Journal of Transitional Justice, br. 3, 2009, str. 114-134 na str. 120.

žrtvama, te unapređenju njihovoga društveno-političkog položaja. Kako je naglašeno u Rezoluciji Vijeća sigurnosti Ujedinjenih naroda br. 1820 (2008), *Žene i mir i sigurnost*, žene bi trebale sudjelovati u diskusijama koje su u svezi s održavanjem mira i sigurnosti, kao i postkonfliktnom izgradnjom mira. Države bi trebale omogućiti i jednako i potpuno sudjelovanje žena na razinama na kojima se donose odluke.

2.4. Osiguranje kompenzacije za žrtve rata

Žrtve zločina počinjenih tijekom oružanih sukoba u bivšoj Jugoslaviji bi trebale imati učinkovit pristup pravosuđu, kako bi mogle tražiti i dobiti kompenzaciju za nezakonitu štetu koju su pretrpjele. Tribunal za bivšu Jugoslaviju je tražio stvaranje fonda za žrtve zločina koji su u njegovoj nadležnosti, sličnog onome koji postoji pri Međunarodnom kaznenom sudu. Kako bi ispitao načine za uspostavu primjerenog i ostvarivog sustava pomoći žrtvama, Tribunal se povezoao s Međunarodnom organizacijom za migracije.³⁶ Što se tiče mogućnosti postupaka za kompenziranje na domaćoj razini, primjeri prikazani u daljem tekstu ukazuju na to da, bez obzira na dosad uložene napore, nacionalni sustavi u nekim zemljama u regiji ukazuju na ozbiljne nedostatke:

Vlasti u Bosni i Hercegovini nisu uspjele uspostaviti učinkovit mehanizam koji bi osigurao nadoknadu ratne štete za sve žrtve zločina i njihove obitelji. Postojeći sustav pojedinačnih isplata kroz sheme socijalne skrbi i invalidnine u Federaciji Bosne i Hercegovine ne tretira adekvatno potrebe takvih žrtava. Relevantni zakoni na entitetskoj i županijskoj razini, kojima je cilj osigurati naknade štete žrtvama rata, značajno više idu u korist ratnih veterana nego civilnih žrtava. Uz to, vlasti onima koji su preživjeli ratni zločin seksualnog nasilja dosad nisu dale adekvatne reparacije, kakve bi im omogućile ponovno izgraditi život.

Po Zakonu o ratnim štetama iz 2005, vlasti Republike Srpske su izgradile opću shemu kompenziranja za ratne štete. Međutim, nepostojanje „formalne sheme reparacija“ je navelo mnoge žrtve da u razdoblju od 1999. do 2005. pokrenu redovite parnične postupke kroz koje su tražili kompenzacije za materijalnu i nematerijalnu štetu. U tome razdoblju, sudovi u Republici Srpskoj su donijeli oko 9.000 presuda kojima se Republici Srpskoj nalaže isplatiti oštećenima ukupno nekih 70 milijuna eura plus zatezne kamate. Te presude čekaju na izvršenje od 2002, sukladno zakonu koji predviđa

36. Vidi obraćanje predsjednika Tribunala Generalnoj skupštini Ujedinjenih naroda, 11.11.2011, dostupno na: <http://www.icty.org>.

sheme za namirivanje potraživanja i plaćanje glavnice i zateznih kamata u godišnjim ratama.³⁷

Hrvatski zakon nudi žrtvama rata i njihovim obiteljima mogućnost podnošenja odštetnih zahtjeva protiv države. Zakon o odgovornosti za štetu nastalu uslijed terorističkih akata i javnih demonstracija, kao i Zakon o odgovornosti Republike Hrvatske za štetu uzrokovanu od pripadnika oružanih i redarstvenih snaga tijekom domovinskog rata stupili su na snagu 2003. Međutim, čini se kako, mada neke žrtve jesu dobile kompenzaciju za ratne zločine,³⁸ pokušaji članova obitelji brojnih žrtava da privatnim tužbama protiv države dobiju kompenzaciju za štetu nastalu gubitkom članova obitelji ostali su bez uspjeha.³⁹

U Srbiji ne postoji mehanizam reparacije za sve žrtve zločina povezanih s ratom. Važeći zakoni predviđaju administrativnu kompenzaciju za ograničen broj žrtava, što ne uključuje žrtve povreda ili gubitka života izazvanog aktivnostima srpskih državnih agencija. Pravo na kompenzaciju imaju osobe s invaliditetom izazvanim ratom, te obitelji osoba ubijenih u oružanim sukobima, ili onih koji su preminuli od posljedica povreda pretrpljenih u svezi sa sukobom. Bivši logoraši, žrtve seksualnog nasilja i žrtve mučenja ne mogu koristiti administrativnu kompenzaciju, osim ako zlostavljanje koje su doživjeli nije rezultiralo tjelesnim oštećenjem iznad određene granice. Žrtve iz ovih isključenih kategorija naknadu za materijalnu i nematerijalnu štetu mogu tražiti sudbenim putem. U praksi, domaći sudovi primjenjuju visok standard dokazivanja, a u mnogim slučajevima je zastara onemogućila žrtvama traženje i dobivanje kompenzacije za tjelesnu i psihičku bol. Vrhovni sud Srbije je 2004. zauzeo stav po kojemu se, u svezi s događajem koji je izazvao navodnu štetu, potraživanje od države mora pokrenuti u roku od pet godina. Taj rok od pet godina je istekao za žrtve teških kršenja ljudskih prava počinjenih tijekom devedesetih.⁴⁰

37. Vidi izvješće povjerenika Hammarberga nakon posjete Bosni i Hercegovini, CommDH(2011)11, 29.3.2011, odjeljak III.

38. Vidi Europski sud za ljudska prava, *Skendžić i Krznarić protiv Hrvatske*, presuda od 20.1.2011.

39. Vidi izvješće povjerenika Hammarberga nakon posjete Hrvatskoj, CommDH(2010)20, 17.6.2010, odjeljak II; Europski sud za ljudska prava, *Popara protiv Hrvatske*, presuda od 15.3.2007, i sedam drugih predmeta koji čekaju na nadzor Komiteta ministara nad izvršenjem, dostupno na: www.coe.int/t/dghl/monitoring/execution/Reports/pendingCases_en.asp, pristupljeno 28.1.2012.

40. Vidi izvješće povjerenika Hammarberga nakon posjete Srbiji, CommDH(2011)29, 22.9.2011, odjeljak I.

2.5. Zadovoljenje za žrtve rata javnom isprikom ili zvaničnom izjavom

Javno izvinjenje, uključujući potvrdu činjenica i prihvaćanje odgovornosti, jedan je od načina zadovoljenja koji žrtvama može dati utjehu. Unatoč njihovome velikom političkom i moralnom značaju, javne isprike se često ne daju, ili se daju sa zakašnjenjem.

Kada državni zvaničnici priznaju zvjerstva počinjena u prošlosti, to vodi ka promjenama u stavu ljudi i pomaže u pomirenju, jer se tako daje poruka kako su vlasti u stanju otrgnuti se od politika koje su njihove države vodile u prošlosti. Među stanovništvom se, općenito, takvo priznanje vidi kao traženje oprosta, što mijenja percepcije drugih etničkih skupina. U zemljama regije je dosta državnih zvaničnika koji su uputili takve isprike.

Primjerice, predsjednik Boris Tadić je u Sarajevu 2004. se ispričao u ime Srbije. Svetozar Marković iz Crne Gore, bivši predsjednik Državne zajednice Srbije i Crne Gore, se tijekom posjeta Srebrenici 2006. ispričao Bošnjacima i Hrvatima, nakon što se Srbima ispričao hrvatski predsjednik Stjepan Mesić.⁴¹ Tijekom posjeta Hrvatskoj 2007, srpski predsjednik Tadić je se javno ispričao u ime srpskoga naroda. Međutim, te pohvalne isprike nisu bile praćene bilo kakvim mjerama, npr. javnom kampanjom koja bi unaprijedila svijest javnosti i općenito senzibilizirala stanovništvo.

Reakcije političara i javnosti nakon isprika ukazuju na potrebu sistematičnog djelovanja, kako bi javnost postala svjesna značaja takvih činova za mir i društvenu koheziju u regiji. Zasada takve isprike ne prihvaćaju posebice ni žrtve, ali ni svijest one javnosti u čije ime ih upućuju državni zvaničnici. Nažalost, isprike se ne spominju u školskim udžbenicima, niti postoji neki plan kako ih uključiti u obrazovni materijal na svim razinama.

Što se tiče parlamentaraca, hrvatski Sabor je u lipnju 2006. usvojio Deklaraciju o Oluji.⁴² Mada sama deklaracija sadrži osudu svih zločina koji su se desili prije i nakon vojnih operacija, same operacije su predstavljene kao pravične i sukladne međunarodnome pravu.

I konačno, nakon Rezolucije Evropskog parlamenta o Srebrenici, usvojene 15.1.2009, skoro sve države bivše Jugoslavije su usvojile relevantne rezolucije. Jedina iznimka je Bosna i Hercegovina, zbog navodnog snažnog protivljenja političara iz Republike Srpske.

41. Central & Eastern Europe Watch, dostupno na: www.despiteborders.com/clanok_an.php?subaction=showfull&id=1192819244&archive=&start_from=&ucat=35,36,41&, posljednja posjeta 27.1.2012.

42. Vidi: Jelena Subotic, *Hijacked Justice, Dealing with the past in Balkans*, New York, Cornell University Press, 2009, str. 97-100.

2.6. Zadovoljenje za žrtve kroz odavanje počasti i komemoracije

U cijeloj bivšoj Jugoslaviji, spomenici posvećeni sukobima iz devedesetih odaju počast samo žrtvama većinskih grupa. Nijedna od zemalja nije sponzorirala spomenik ili nešto slično za žrtve vlastitih oružanih snaga. Nijedan glavni grad nema spomenik posvećen žrtvama drugih naroda.

Predsjednici Srbije i Hrvatske su u studenome 2010. po prvi put zajedno posjetili spomenik hrvatskim žrtvama u Vukovaru, gdje su uputili svoja izvinjenja. Ta je posjeta bila povijesna, a izazvala je različite reakcije u Hrvatskoj i Srbiji,⁴³ isto kao i posjeta predsjednika Srbije Srebrenici 2005. i 2010. godine.

Nevladine organizacije u regiji organiziraju komemorativne skupove, izložbe i okrugle stolove, s ciljem unapređenja svijest javnosti i sjećanja na žrtve i događaje iz prošlosti. Ekstremne nacionalističke organizacije ih dosta često prekidaju ili napadaju. U proteklih se nekoliko godina takvi skupovi tretiraju kao visoko rizični, i čini se da je državna policija spremna štititi ih. Takva situacija potvrđuje kako su to još uvijek, unatoč pohvalnim naporima mehanizama pravde civilnoga društva u regiji, samo napori „u bazi“, koji se dosada nisu uspjeli probiti i djelovati i na većinsko stanovništvo i najšire političko rukovodstvo.⁴⁴

43. Vidi: BBC News Europe, „Serb leader Tadic, apologizes for 1991 Vukovar massacre“, 4.11.2010, dostupno na: <http://www.bbc.co.uk/news/world-europe-11689153>, pristupljeno 27.1.2012.

44. See Olivera Simić, Kathleen Daly, „‘One pair of shoes, one life’: Steps towards accountability for genocide in Srebrenica“, *International Journal of Transitional Justice*, Vol. 5, 2011, pp. 477-491.

3. Potreba za ustanovljavanjem i priznavanjem istine

Jedna od najvažnijih komponenti procesa poslijeratne pravde je ustanoviti i priznati istinu u svezi s teškim kršenjem ljudskih prava vezanim za rat. U tom bi procesu mogli konačno progovoriti i oni čiji se glasovi još nisu čuli, moglo bi ih se priznati kao žrtve, te im dati priliku za socijalnu reintegraciju. Uz to, iskazi preživjelih svjedoka su iznimna prigoda za prikupljanje dokaza za borbu protiv nekažnjivosti i za strukturiranje preporuka za osmišljeno transformiranje društva.

Djevojčica drži fotografiju na kojoj je član obitelji koji je nestao u toku rata. Fotografija © CICR/ Paolo Pellegrini

U raznim zemljama u svijetu su uspostavljena povjerenstva za istinu i pomirenje, s ciljem istraživanja, utvrđivanja i priznavanja istine. Primjerice, u Južnoj Africi je povjerenstvo za istinu i pomirenje⁴⁵ zakonom ustanovljeno 1995, nakon ukidanja aparthejda, kao zamjena za pravosudna tijela. Radeći na promoviranju nacionalnog jedinstva i pomirenja, povjerenstvo je stvorilo i program zaštite svjedoka, a svoje istrage ograničilo na određeno vremensko razdoblje i na istrage teških kršenja ljudskih prava koja su počinile sve strane u sukobu. Južnoafričko povjerenstvo za istinu i pomirenje je ponudilo forum na kojemu su ljudi po prvi put imali prigodu iznijeti svoja iskustva, često na javnim saslušanjima, i predstaviti one koji više nisu mogli govoriti. Predsjedniku Mandeli je 1998. godine predano izvješće u pet tomova u kojemu su bile analize, zaključci i preporuke povjerenstva za istinu i pomirenje, usmjerene ka unapređenju procesa pomirenja nakon sukoba u zemlji.⁴⁶

Jedno od posljednjih povjerenstava za istinu i pomirenje je „Nacionalno povjerenstvo za istinu“, zakonom ustanovljeno u Brazilu u studenome 2011. Ovo povjerenstvo, koje je predviđeno brazilskim Nacionalnim programom za ljudska prava iz 2011, ima mandat promovirati pravo na istinu i javnu spoznaju, kao i razumijevanje kršenja ljudskih prava koja su se dešavala u Brazilu od 1946. do 1988. Mora se napomenuti kako je, uz zakon kojim je ustanovljeno povjerenstvo za istinu i pomirenje, da bi se povjerenstvu omogućilo činjenice i informacije učiniti dostupnim javnosti, usvojen i Zakon o javnom pristupu informacijama.⁴⁷

Potreba za ustanovljavanjem i priznavanjem istine, koju treba učiniti javno dostupnom, u bivšoj Jugoslaviji još nije postala u potpunosti prihvaćeno načelo. Dva slučaja koja slijede ilustriraju potrebu za formiranjem odgovarajućega tijela s mandatom ustanovljavanja istine.

3.1. Genocid u Srebrenici

Srebrenica je bila „sigurna zona“, u kojoj je više od 40.000 bosanskih muslimana bilo pod zaštitom snaga UN-a. U srpnju 1995, za samo deset dana, vojska bosanskih Srba je pobila njih oko 8.000. U jednoglasnoj, povijesnoj odluci iz 2004, u predmetu *Tužitelj protiv Krstića*, Prizivno vijeće Tribunala je potvrdilo kako je srebrenički masakr bio djelo genocida. Ovakvu odluku je potvrdio i Međunarodni sud pravde. Međunarodni sud pravde je 2007.

45. www.justice.gov.za/trc, posljednja posjeta 27.1.2012. Predsjedatelj ovoga povjerenstva za istinu i pomirenje je bio nadbiskup Desmond Tutu.

46. Teresa Godwin Phelps, *Shattered Voices*, Philadelphia, University of Pennsylvania Press, 2004, str. 114. Druge primjere povjerenstava za istinu i pomirenje u svijetu vidi kod: UN General Assembly, Human Rights Council, raniji navod, str. 6-9.

47. Vidi priopćenje UN OHCHR-a o ovom pitanju, 18.11.2011, dostupno na: www.ohchr.org.

godine donio presudu u predmetu *Bosna i Hercegovina protiv Srbije*, koja, između ostalog, kaže kako Srbija nije izravno odgovorna za genocid u Srebrenici, ali jeste odgovorna za to što nije spriječila zločin, kao i za to što u to vrijeme još uvijek nije Tribunalu izručila generala Ratka Mladića, optuženoga za genocid i suučesništvo u genocidu.

Unatoč potvrdama koje su dala relevantna međunarodna pravosudna tijela, među određenim političarima postoji nedostatak volje da se to zvjerstvo prizna. Mada su visoki zvaničnici Srbije, uključujući i predsjednika Borisa Tadića, jasno priznali i osudili ono što se desilo u Srebrenici, drugi političari često umanjuju i relativiziraju ratne zločine, uključujući genocid u Srebrenici.

3.2. Operacija „Oluja“

Ante Gotovina je bivši general-pukovnik Hrvatske vojske, koji je sudjelovao u ratu 1991-1995. Tribunal ga je 2001. optužio za zločine protiv čovječnosti i kršenje zakona i običaja ratovanja, koje su njegove jedinice počinile 1995, tijekom vojne ofenzive u Krajini, poznate pod nazivom operacija „Oluja“. Ante Gotovini je, zajedno s Mladenom Markačem, bivšim pomoćnikom ministra unutarnjih poslova zaduženim za pitanja specijalne policije, suđeno kao navodnim sudionicima udruženog zločinačkog poduhvata s ciljem trajnog uklanjanja srpskog stanovništva iz regije Krajine, uporabom sile ili prijetnjom silom, što je predstavljalo i podrazumijevalo deportacije, prisilne transfere, te progon nametanjem restriktivnih i diskriminacijskih mjera, nezakonitim napadima na civile i civilne objekte. Gotovina je uhapšen u prosincu 2005. na Kanarima. Tom je prigodom u Splitu organiziran skup kojemu je bilo nazočno nekih 40.000 hrvatskih veterana i građana.⁴⁸

Hrvatski premijer Ivo Sanader je pozdravio to hapšenje, rekavši kako nitko nije izvan dometa pravde i kako i umirovljeni general treba izaći pred sud. Međutim, u siječnju 2006. hrvatski premijer se sastao s odvjetnicima obrane hrvatskoga generala pred Tribunalom, kako bi usuglasili „zajedničke mjere“ obrane.⁴⁹ Hrvatski sabor je u lipnju 2006. usvojio Deklaraciju o „Oluji“, kvalificirajući je „pobjedu“ i naglašujući imperativ da se sačuva sjećanje na nju.⁵⁰

U travnju 2011. sudbeno vijeće Tribunalu u Hagu je osudilo Antu Gotovinu i Mladena Markača za zločine protiv čovječnosti i kršenje zakona i običaja

48. Vidi: Međunarodni centar za tranzicijsku pravdu, Hrvatska: *Selected Developments in Transitional Justice*, 2006, str. 10.

49. Vidi: Jelena Subotic, *Hijacked Justice, Dealing with the past in Balkans*, New York, Cornell University Press, 2009, str. 97-100.

50. Deklaracija dostupna na <http://zakon.poslovna.hr/public/deklaracija-o-oluiji/396204/zakoni.aspx>.

ratovanja, koje su hrvatske snage počinile tijekom operacije „Oluja“.⁵¹ Međutim, neki od najviše rangiranih hrvatskih političara u to doba su, prema izvješćima, iskazali svoje neslaganje s tom presudom. U Hrvatskoj su upriličeni i javni protesti protiv presude.

3.3. Pokušaji formiranja povjerenstava za istinu i pomirenje u bivšoj Jugoslaviji

Bilo je nekoliko pokušaja formiranja na državnoj razini povjerenstava za istinu i pomirenje. Predsjednik Savezne Republike Jugoslavije je 2001. dekretom ustanovio povjerenstvo za istinu i pomirenje.⁵² Međutim, zbog nedostatnog sudjelovanja javnosti u tome procesu, tri najuglednija člana toga povjerenstva su odmah podnijela ostavke.⁵³ Povjerenstvo do svršetka 2002. nije održalo niti jedno javno saslušanje, te je konačno 2003. rasformirano.

I u Bosni i Hercegovini je bilo nekoliko pokušaja formiranja povjerenstava za istinu i pomirenje. Formirana su dva: Povjerenstvo za istragu o događajima u Srebrenici i oko nje između 10. i 19. srpnja 1995, te Povjerenstvo za istragu o opsadi Sarajeva, ustanovljena 2006. Rad prvog povjerenstva je doveo do identifikacije 32 masovne grobnice i oko 1.500 tijela.⁵⁴ Drugo povjerenstvo je okončalo rad 2007, bez bilo kakvih rezultata.

Nakon brojnih prekida u radu i promjena u sastavu, Povjerenstvo za Srebrenicu je konačno uspjelo zaustaviti negiranje i minimaliziranje genocida u Srebrenici među zvaničnicima Republike Srpske. Mada zvaničnici u Republici Srpskoj još uvijek nisu voljni koristiti termin „genocid“, priznali su činjenicu kako se u Srebrenici jesu desila masovna zvjerstva. Jedan od značajnih ishoda bilo je javno izvinjenje zvaničnika Republike Srpske 2004. godine, nakon što je Povjerenstvo završilo izvješće. Izvješće koji je Povjerenstvo izradilo navodi 17.342 vojnika osumnjičena za opsadu Srebrenice i zvjerstva koja su uslijedila.⁵⁵ Međutim, 2010. se pojavilo izvješće u kojemu vlada Republike Srpske dovodi u pitanje nepristranost Povjerenstva i validnost njenoga izvješća.⁵⁶

51. Oba osuđena su pokrenuli prizivne postupke, koji su u prosincu 2011. još uvijek bili u tijeku.

52. Objavljeno u „Službenom listu SRJ“, 30.3.2001.

53. Vidi: Centar za ljudska prava Beograd, *Human Rights in Yugoslavia 2002*, dostupno na: www.english.bgcentar.org.rs/images/stories/Datoteke/human%20rights%20in%20yugoslavia%202002.pdf.

54. www.justiceinperspective.org.za/images/bosnia/Srebrenica_Report2004.pdf.

55. Vidi: Robert Bideleux i Ian Jeffries, *The Balkans, A post-communist History*, New York, Routledge, 2007, str. 392.

56. B92, “Dodik o broju ubijenih u Srebrenici”, 19.4.2010, dostupno na: www.b92.net/eng/news/region-article.php?yyyy=2010&mm=04&dd=19&nav_id=66584.

3.4. Inicijativa za uspostavu regionalnog povjerenstva za istinu (RECOM)

Regionalna koalicija nevladinih organizacija (Koalicija) je 2008. pokrenula inicijativu za formiranjem jednog regionalnog povjerenstva za istinu (RECOM). Koaliciju čini mreža od oko 1.500 nevladinih organizacija, udruga i pojedinaca. Inicijativu su pokrenuli predstavnici civilnoga društva iz Srbije, Bosne i Hercegovine i Hrvatske sa značajnim iskustvom u poslijeratnoj pravdi.

Koalicija je 26.3.2011. usvojila Nacrt Statuta za međunarodni sporazum čije se ratificiranje traži od država bivše Jugoslavije, čime bi Statut postao dio međunarodnoga pravnog sustava. Statut predviđa i uspostavu zvaničnoga, neovisnoga povjerenstva, koje bi proaktivno istraživalo sve navode o ratnim zločinima i kršenjima ljudskih prava počinjenim tijekom ratova devedesetih. Na svršetku dvogodišnjega mandata povjerenstvo bi izdalo izvješće koje bi sadržavao ustanovljene činjenice, te preporuke u smislu reparacija, neponavljanja i daljih koraka koje bi trebalo poduzimati. Povjerenstvo bi formiralo i arhivu, otvorenu za javnost.

Koalicija je željela prikupiti milijun potpisa građana cijele regije, kao znak potpore uspostavi spomenutoga povjerenstva. Do sredine 2011, Koalicija je prikupila oko pola milijuna potpisa, koji su predani Predsjedniku Hrvatske, Predsjedništvu Bosne i Hercegovine i Državnom tajniku vlade Slovenije.

Do sredine veljače 2011. potporu Koaliciji su iskazali Parlament Crne Gore, predsjednici Srbije i Hrvatske, Europsko povjerenstvo, Potkomitet Europskoga parlamenta za ljudska prava, te Skupštinski odbor za evropske integracije Srbije. U travnju 2011. određeni broj političkih stranaka, zastupljenih u Skupštini Srbije, i Premijer Crne Gore iskazali su potporu uspostavi RECOM-a. U svibnju 2011. su i predsjednik Slovenije Danilo Türk i predsjedatelj Parlamenta Pavel Gantar iskazali svoju potporu ovoj inicijativi. Međutim, izvješća ukazuju na postojanje drugih vodećih političara u regiji koji su protiv ove inicijative.

Inicijativa RECOM je jedina regionalna inicijativa koja je prikupila tako široku potporu značajnog broja predstavnika civilnoga društva, udruga žrtava i pojedinaca iz svih zemalja bivše Jugoslavije. Inicijatori su organizirali i nekoliko javnih kampanja u regiji. Kampanje su intenzivirane tijekom prikupljanja potpisa za RECOM-ov Statut i nedvojbeno su doprinijele shvaćanju naroda u regiji o tome koliki je značaj procesa pomirenja. To je, samo po sebi, pohvalan i prijeko potreban doprinos.

3.5. Nestali

Skoro 40.000 ljudi je nestalo tijekom sukobâ devedesetih godina prošloga stoljeća. U prosincu 2011. se njih 13.439 vodilo kao nestali: 9.309 osoba u sukobima u Bosni i Hercegovini; 2.335 u sukobima u Hrvatskoj; i 1.795 u sukobima na Kosovu.⁵⁷

Postoji potreba za rješavanjem, promptnim i efektivnim istragama, otvorenih predmeta osoba nestalih u ratovima na teritoriju bivše Jugoslavije i okončavanjem akutne agonije njihovih obitelji. Države u regiji imaju obvezu u toj domeni usvojiti proaktivnu politiku rada, sukladno standardima sadržanim u međunarodnome humanitarnom pravu, Međunarodnoj konvenciji o zaštiti svih osoba od prisilnog nestanka iz 2006, kao i sukladno čl. 2. i 3. Europske konvencije o ljudskim pravima.⁵⁸

Mada je svaka država u regiji javno iskazala svoju odlučnost u rješavanju slučajeva onih koji su nestali u sukobima tijekom devedesetih, politizacija i nedostatak regionalne suradnje su prepreke u takvim naporima. Povjerenstva i institucije formirane u Bosni i Hercegovini, Hrvatskoj i Srbiji, te na Kosovu, rade na rasvjetljavanju sudbine i pronalaženju lokacija nestalih, kao i na lociranju i identificiranju njihovih ostataka. Ohrabruje to što je nedavno održano nekoliko sastanaka predsjednika Srbije i Hrvatske, koji su visoko na dnevnom redu imali temu nestalih. Radna skupina za nestale na Kosovu, kojom predsjedava Međunarodni komitet Crvenog križa (ICRC), koja za istim stolom okuplja predstavnike vlasti iz Prištine i Beograda, radi na istim ciljevima. Ti napori mogu i trebaju biti osnaženi time što će sve zemlje koje to još nisu uradile pristupiti Međunarodnoj konvenciji o zaštiti svih osoba od prisilnoga nestanka iz 2006. (stupila na snagu u prosincu 2010), kao i primjenom, na razini države, relevantnog domaćeg zakonskog okvira, te usvajanjem odgovarajućih podzakonskih akata.

3.6. Civilno društvo i iznošenje istine

Vrlo živo civilno društvo u regiji bivše Jugoslavije, zajedno s skupinama stručnjaka i žrtava, od samog svršetka sukobâ potiče traganje za istinom i rasvjetljavanje sudbine nestalih. Nevladine organizacije prikupljaju dokaze, otkrivaju priče koje su dugo bile skrivene, organiziraju okrugle stolove i nude forume na kojima žrtve imaju priliku javno ispričati svoje priče. Tri najznačajnije organizacije za ljudska prava koje se bave prošlošću – Centar

57. Informaciju Uredu povjerenika Hammarberga dao ICRC, ažurirano u prosincu 2011.

58. Vidi presude koje je Europski sud za ljudska prava donio 20.1.2011. u predmetima *Jularić protiv Hrvatske* i *Skendžić i Krznarić protiv Hrvatske*.

za humanitarno pravo iz Beograda, Istraživačko-dokumentacioni centar iz Sarajeva i Dokumenta iz Zagreba, u suradnji i uz financijsku potporu drugih lokalnih i međunarodnih organizacija – već više od decenije rade na prikupljanju informacija, otkrivanju dokaza, suradnji s nacionalnim i internacionalnim institucijama, organiziranju edukativne kampanje, pružanju potpore žrtvama i promoviranju odgovornosti i pomirenja.

3.7. Mediji i iznošenje istine

Slobodni, neovisni i pluralistički mediji kamen su temeljac aktivnoga demokratskoga društva. Oni imaju potencijalnu ključnu ulogu u promoviranju interkulturalnog razumijevanja i pomirenja. Međutim, i dalje je u regiji problematična provedba liberalnih zakona o medijima. Štaviše, u nekim zemljama bivše Jugoslavije je nasilje, u rasponu od ubojstava do uznemiravanja i zastrašivanja, osobito usmjereno protiv novinara, uobičajena pojava, čime se ugrožava sloboda izražavanja, kao i pravo javnosti da bude obaviještena o svemu što joj je od interesa.⁵⁹ Sve se države moraju obvezati da će nasilje protiv novinara tretirati kao zločin usmjeren na potkopavanje javnoga reda i demokratske vlasti.

Nakon ratova, čini se da skoro i nije bilo nikakvog pokušaja medija u regiji u doprinosu procesu tražanja za istinom. Nakon što je Slobodan Milošević 2001. svrgnut s vlasti, državna televizija Srbije je emitirala BBC-jev dokumentarni film o srpskim zločinima u Srebrenici, što je isprovociralo negativnu reakciju šire javnosti. Sličan odgovor je isprovociran 2005. u Hrvatskoj, kada je jedan od najpopularnijih dijaloških programa razmatrao pitanje ratnih zločina koje su počinili Hrvati, te ulogu u tome pokojnoga predsjednika Tuđmana.⁶⁰

Državne televizije Bosne i Hercegovine i Srbije prikazuju suđenja pred Tribunalom u Hagu, ali čak ni takvi programi nisu garancija javnosti za dobivanje nužnih informacija o zločinima iz prošlosti i ulozi Tribunala. Pristrane informacije, često plasirane kroz programe vijesti, uzrok su što javnosti nedostaju osnovne spoznaje o predmetima, Tribunalu za bivšu Jugoslaviju i prošlosti. Vijesti uglavnom detaljno razmatraju izrečene kazne, a ne okrutnost kršenja ljudskih prava, ljudska prava žrtava i dužnosti u ime društva koje je bilo uključeno u sukob.

59. Vidi: Povjerenik Vijeća Europe za ljudska prava: Tematsko izvješće, Zaštita novinara od nasilja (*Issue Paper, Protection of Journalists from Violence*), 4.10.2011, CommDH/IssuePaper(2011)3; Predstavnik OSCE-a za medije, Prva OSCE-ova konferencija o medijima u Jugoistočnoj Europi, deklaracija „Na putu ka slobodi medija“, Sarajevo, 14.10.2011.

60. Vidi: Međunarodni centar za tranzicijsku pravdu, Hrvatska: *Selected Developments in Transitional Justice*, 2006, str. 9.

3.8. Istina kroz kulturne manifestacije

Kultura je most između naroda bivše Jugoslavije koji je u najvećoj mjeri preživio krizu. Upravo zato je kultura jedna od najvećih vrijednosti koja bi se mogla koristiti za izgradnju veza i uzajamnog razumijevanja prošlosti. Jezične sličnosti tu suradnju čine logičnom i lakšom. Dosta je regionalnih kulturnih projekata koji su bili uspješni. Suradnja na takvim projektima uglavnom ovisi o pojedinačnim inicijativama i dobro funkcionira na toj razini, osobito u filmskoj i glazbenoj industriji. Kultura je definitivno područje koje obećava i koje se mora koristiti kao dio tranzicijskog procesa. Međutim, nedostatak strateške i sistematične potpore vladā u tome području zasada ovaj potencijal kulture uglavnom ostavlja neiskorištenim.⁶¹

61. Balkaninsight, „*Sound of music heals wounds in former Yugoslavia*“, decembar 2007, dostupno na: www.balkaninsight.com/en/article/sound-of-music-heals-wounds-in-former-yugoslavia#.

4. Potreba za institucionalnim reformama kao garancijom neponavljanja

Izgradnja institucionalnih kapaciteta je od ključnog značaja za ostvarivanje postkonfliktne pravde i održivoga mira u regiji. Zemlje bivše Jugoslavije su morale proći dvije povijesne tranzicije, a prošle su ih uspješno, i obje su tražile ogromne napore: jedna nakon propasti bivše federalne socijalističke republike, i druga nakon tragičnih godina ratova tijekom devedesetih. Sve su pristupile Vijeću Europe između 1993. i 2007.

Europski sud za ljudska prava u Strazburu. Fotografija © Vijeće Europe

Kako bi se spriječilo ponovno kršenje ljudskih prava, zaključio proces tranzicijske pravde, te stvorili socijalna kohezija i mir, date države moraju proći kroz proces institucionalnih reformi, počevši od svojih sustava pravosuđa, na kojima se temelji vladavina zakona. To je nužna, ali teška i dugoročna zadaća, čiji uspješan svršetak traži vremena.⁶²

Čini se kako javnost u svim zemljama u regiji pravosuđe vidi kao predmet korupcije. Isto tako, u većini zemalja većina javnosti vladine aktivnosti na borbi protiv korupcije općenito vidi kao neučinkovite.⁶³ Neke države imaju koristi od značajne pomoći u polju unapređenja vladavine zakona, osobito od Europske Unije ili drugih međunarodnih organizacija. Relativno velika sredstva državnih proračuna dodjeljuju se razvoju sudbenoga sustava u tim zemljama. To je, recimo, slučaj s Bosnom i Hercegovinom, Crnom Gorom i „Bivšom jugoslavenskom republikom Makedonijom.”⁶⁴

Unatoč reformama koje su se desile, u dosta zemalja u regiji sudbeni sustavi pokazuju ozbiljne slabosti. Te su zemlje postupno, od 1994. nadalje, pristupale Europskoj konvenciji o ljudskim pravima. Europski sud za ljudska prava je od 2000. počeo donositi presude protiv tih država. Do svršetka 2010. Sud je donio ukupno 509 presuda protiv šest zemalja u regiji, utvrdivši najmanje po jedno kršenje Europske konvencije o ljudskim pravima u odnosu na svaku od zemalja.

Značajan broj tih presuda se tiče kršenja prava na pravično suđenje: Bosna i Hercegovina: 7 (od ukupno 14), Hrvatska: 51 (od ukupno 154), Crna Gora: 1 (od ukupno 3), Srbija: 14 (od ukupno 46), Slovenija: 2 (od ukupno 220), “bivša jugoslavenska republika Makedonija”: 16 (od ukupno 72). Drugi značajan broj presuda se tiče preduh sudbenih postupaka (i nepostojanja učinkovitih domaćih lijekova), što je specifična kategorija kršenja prava na pravično suđenje: Hrvatska: 80, Srbija: 18, Slovenija: 211, “bivša jugoslavenska republika Makedonija”: 47.⁶⁵ Jedan dio tih predmeta je pokazao i kako u nekim zemljama postoji sistemski problem neprovedbe domaćih sudbenih odluka, što predstavlja ozbiljnu prijetnju vladavini zakona i pravdi. To je posebice slučaj u Bosni i Hercegovini i Srbiji. Obje države priznaju ovu

62. „Trebalo je 15 do 30 godina – cijela jedna generacija – da se u 20. stoljeću dvadeset zemalja s najbržim reformama u svome institucionalnom učinku izdigne s razine jako krhkog do otpornijeg“; vidi: Svjetska banka, *World Development Report 2011, Facts and Figures*, str. 2, dostupno na: <http://wdr2011.worldbank.org/fulltext>.

63. Transparency International, *Global Corruption Barometer 2010*, str. 43-47; vidi i UNODC, *Corruption in the Western Balkans, 2011*, osobito brojke na str. 44.

64. Vijeće Europe, Europsko povjerenstvo za efikasnost pravosuđa (CEPEJ), *Evaluation Report of European Judicial Systems – Edition 2010* (podaci iz 2008), str. 22, dostupno na: www.coe.int/t/dghl/cooperation/cepej/evaluation/default_en.asp.

65. Europski sud za ljudska prava, *Annual Report 2010*, statistički podaci na str. 156-157.

sistemska greška i suradnju s Komitetom ministara Vijeća Europe u pravcu uklanjanja relevantnih nedostataka.⁶⁶

Podjednako bitna za promoviranje i zaštitu ljudskih prava, socijalnu koheziju i pravdu u regiji je izgradnja neovisnih, efikasnih i učinkovitih nacionalnih institucija za ljudska prava (povjerenstvo za ljudska prava, ombudsman ili srodne institucije).⁶⁷ Sve su ove države uspostavile širok spektar nacionalnih institucija za ljudska prava. Međutim, od samoga početka su morale prevazilaziti značajne prepreke. U nekim slučajevima su se smanjivali proračuni, što je dovelo do smanjenja efikasnosti tih institucija. Još je jedna prepreka u učinkovitosti rada nacionalnih institucija za ljudska prava neprovedba njihovih odluka. U tome smislu, tim institucijama treba šira politička potpora, konkretno od državnoga rukovodstva, koje bi ih trebalo potvrđivati kao vrijedan doprinos naporima zemlje u osiguravanju potpunog poštivanja i zaštite vladavine zakona i ljudskih prava.

U konačnici se mora spomenuti obrazovanje kao još jedan iznimno značajan sektor u kojemu su nužne reforme kako bi se ostvarili postkonfliktna pravda i mir. S obzirom na upornu etničku polarizaciju, sve bi države u regiji mogle u tome sektoru dobro iskoristiti stručna znanja Vijeća Europe, i tako unaprijediti svoje obrazovne sustave, prvenstveno u polju ljudskih prava, demokratskog građanstva i kulturne raznolikosti. U tome kontekstu treba podsjetiti na Preporuku Parlamentarne skupštine Vijeća Europe br. 1880 (2009) *o nastavi iz povijesti i postkonfliktnim područjima*, koja naglašava značajnu ulogu koju nastava iz povijesti igra u pomirenju u postkonfliktnim situacijama. Stvarno poznavanje povijesti otvara put razumijevanju, toleranciji i povjerenju između pojedinaca, posebice mlađe generacije, kao i između naroda. Sve ove zemlje imaju stvarnu potrebu za podukom iz povijesti i trebale bi je ostvarivati bez pribjegavanja jednostranom tumačenju događaja. Samo kroz otvoren dijalog, poznavanje istine i istinsko promišljanje, pripadnici postkonfliktnih demokracija u Europi mogu ostvariti socijalnu koheziju i sačuvati svoj prirodni, vrlo vrijedan pluralizam.⁶⁸

66. Za Bosnu i Hercegovinu vidi Memorandum CM/Inf/DH(2010)22, 20.5.2010; za Srbiju vidi Memorandum CM/Inf/DH(2010)25, 20.5.2010, dostupno na: www.coe.int/cm.

67. Vidi Preporuku Komiteta ministara Vijeća Europe br. R (97) 14, *o uspostavi neovisnih nacionalnih institucija za promociju i zaštitu ljudskih prava*.

68. Vidi i Preporuku Komiteta ministara Vijeća Europe br. CM/Rec(2011)6 *o interkulturalnom dijalogu i slici drugoga u nastavi iz povijesti*.

Zaključne napomene

Prošlo je više od decenije od svršetka oružanih sukoba koji su harali regijom bivše Jugoslavije. Velika je šteta što su društva u nekim zemljama te regije i dalje iznimno polarizirana po etničkoj osnovi, i što brojne žrtve rata ni do danas nisu dobile adekvatne reparacije za štete koje su pretrpjeli.

Ključ je u pravdi, i to u pravdi koja mora biti bez razlika. Europljani su iz povijesti naučili kako su mir i sigurnost koji se ne temelje na načelu pravde iznimno krhki i kratkoga vijeka. Poslijeratna pravda, usmjerena ka međuetničkom pomirenju i socijalnoj koheziji, je dugoročan i složen proces koji, da bi bio uspješan, traži zrelu političku klimu koja ga podupire i koju bi trebale karakterizirati volja i odlučnost političkih lidera. To je osobito bitno u ovoj regiji, gdje su neke zemlje izravno implicirane i moraju surađivati otvoreno i konstruktivno.

Unatoč svim naporima i ostvarenim uspjesima, nekažnjivost za zločine u vezi s ratom još nije ukinuta, a još uvijek nije razjašnjena ni sudbina nekih 13.500 nestalih. Tisuće žena koje su doživjele seksualno nasilje i dalje nemaju adekvatnu pomoć. Još uvijek ima i nekih 438.000 izbjeglica i drugih raseljenih osoba čiji legitimni zahtjevi za naknadu štete još nisu zadovoljeni i koji su bez trajnih rješenja svoje situacije. Uz to, tisuće apatrida, osobito Roma, unutar regije i izvan nje, i dalje postavljaju ozbiljna humanitarna pitanja i pitanja ljudskih prava, na koja treba učinkovito odgovoriti. Nedavne regionalne inicijative, uz potporu UNHCR-a, usmjerene ka rješavanju pitanja prisilnih migracija i apatridstva u bivšoj Jugoslaviji, daju nadu da će se u skorijoj budućnosti vidjeti napredak.

Ne smije se zaboraviti kako u pozadini svih ovih činjenica stoje dugotrajna ljudska muka i patnja. Ozbiljni izazovi koji još uvijek postoje traže, iznad svega, mudru viziju i odlučno političko vodstvo. Konstruktivni koraci koje vlade u regiji već poduzimaju, uz potporu međunarodne zajednice, vrlo su bitni i daju razloga za nadu. Pokazala se hrabrost da se upute zvanična izvinjenja i razmjenjuju značajne informacije kako bi se ustanovila istina, prevazišlo naslijeđe nasilja u prošlosti, te kako bi se gradila održiva demokratska društva. Takve inicijative zaslužuju široku potporu, a Europa u toj potpori ima posebnu ulogu.

Preporuke

Mjere za ukidanje nekažnjivosti

- Sve države unutar regije bivše Jugoslavije i izvan nje bi trebale dati prioritet eliminiranju nekažnjivosti za teška kršenja ljudskih prava i na tome učinkovito surađivati. Pozivaju se na korištenje Smjernica Komiteta ministara Vijeća Europe o ukidanju nekažnjivosti za ozbiljna kršenja ljudskih prava, usvojenih 30.3.2011, njihovu efektivnu provedbu i široko distribuiranje, osobito kod svih nadležnih vlasti;
- Domaće sudove treba osnažiti, ako je potrebno, kako bi mogli nastaviti voditi suđenja za zločine u svezi s ratom;
- Sve države bi trebale omogućiti kazneno gonjenje i ekstradiciju svih osoba kojima se na teret stavljaju kaznena djela u svezi s ratom, bez bilo kakve razlike;
- Domaće sustave zaštite svjedoka u regiji bi trebalo ojačati dodjelom odgovarajućih ljudskih i financijskih resursa, pod nadzorom autonomnog organa koji će im davati garanciju neovisnosti od policije ili kaznenih istražitelja, uz korištenje smjernica koje nudi Rezolucija Parlamentarne skupštine Vijeća Europe br. 1784 (2011) *o zaštiti svjedoka kao kamenu temeljcu pravde i pomirenja na Balkanu*;
- One države u regiji koje to još nisu uradile trebale bi pristupiti Europskoj konvenciji o nevaženju zastare za zločine protiv čovječnosti i ratne zločine iz 1974, te ratificirati Treći dodatni protokol uz Europsku konvenciju o ekstradiciji iz 2010, koji za cilj ima unapređenje efikasnosti i brzine u rješavanju kazneno-pravnih pitanja;
- Kako bi se spriječilo ponavljanje sličnih događaja u budućnosti, ekstremisti koji potiču etničku ili druge vrste mržnje moraju biti kazneno gonjeni sukladno međunarodnome pravu;
- Mediji u regiji bi trebali preuzeti svoju odgovornost i promovirati međuetničku toleranciju i pravo svih žrtava na pristup pravdi. Sve bi države trebale čvrsto djelovati protiv govora mržnje koji dolazi od medija.

Osiguravanje adekvatne i učinkovite naknade štete za sve žrtve rata

- Sve bi države u regiji trebale poduzeti odgovarajuće mjere kako bi osigurale adekvatne i efektivne reparacije žrtvama, te nastaviti raditi na unapređenju mehanizama naknade štete koji trebaju biti dostupni svim žrtvama i njihovim obiteljima, uključujući besplatnu pravnu pomoć, koja bi omogućila učinkovit pristup pravdi i ostvarivanju naknade;

- Sve se države pozivaju na pružanje aktivne potpore naporima Tribunala za bivšu Jugoslaviju pri formiranju fonda za žrtve pod jurisdikcijom Tribunala;
- Države u regiji se pozivaju na suradnju s UNHCR-om, pojačanje napora na okončavanju dugog raseljeničkog statusa izbjeglica i drugih raseljenih osoba, te pružanje pravednih i trajnih rješenja;
- Date države bi trebale pojačati napore na raščišćavanju velikih područja još uvijek zagađenih protupješađijskim minama i kasetnom municijom, kao i eksplozivnim ostacima konvencionalnog naoružanja zaostalim iz rata, sukladno standardima Ugovora o zabrani mina iz 1997, Konvencije o kasetnoj municiji iz 2008, Protokola V o eksplozivnim zaostacima iz rata uz Konvenciju o konvencionalnom naoružanju i zaostacima, iz 2003, te člankom 2. Europske konvencije o ljudskim pravima (pravo na život).
- Države u regiji bi trebale više raditi na ukidanju apatridstva. One koje to još nisu uradile trebale bi pristupiti Europskoj konvenciji o državljanstvu iz 1997. i Konvenciji Vijeća Europe o izbjegavanju apatridstva u svezi sa sukcesijom država iz 2006, kao i relevantnim međunarodnim ugovorima Ujedinjenih naroda. U tome kontekstu, Slovenija se poziva na pravično i brzo ispravljanje nepravde koju trpe „izbrisani“;
- Reparacija bi trebala biti rodno osjetljiva. Podsjećajući na Rezoluciju Vijeća sigurnosti Ujedinjenih naroda br. 1820 (2008), pod nazivom *Žene i mir i sigurnost*, države u regiji se konkretno pozivaju na potporu izgradnji i jačanju kapaciteta nacionalnih institucija, osobito onih koje se bave pravdom i zdravstvom, kao i kapaciteta nacionalnih civilnih društava, kako bi se unaprijedila svijest i pružila učinkovita pomoć svim žrtvama seksualnog nasilja počinjenog tijekom oružanih sukoba;
- Presude međunarodnih i domaćih sudova se moraju poštovati i izvršavati učinkovito i u potpunosti;
- Sistematične kampanje za unapređenje svijesti bi trebale pratiti javna izvinjenja.

Potreba za ustanovljavanjem i priznanjem istine

- Države u regiji bi trebale pružiti potporu uspostavi regionalnoga povjerenstva za istinu i pomirenje i dati mu ljudske i financijske resurse nužne za učinkovit rad. Primjeren kontekst za takve napore može se podržati i jasno predvidjeti nacionalnim akcijskim planovima za ljudska prava, kojima se situacija ljudskih prava nastoji riješiti koherentno, sukladno Komesarovoju Preporuci o *sistematičnom radu na primjeni zaštite ljudskih prava na svim razinama* (CommDH (2009)3).

- Regionalno povjerenstvo za istinu i pomirenje bi moglo izdati izvješće koje bi sadržavalo utvrđene činjenice i nudilo preporuke za reparacije, kao i korake koje treba poduzimati kako bi se izbjegli budući sukobi. To izvješće bi služilo i kao osnova za objektivnu nastavu iz povijesti u školama;
- Države u regiji imaju obvezu biti proaktivne i posebnu pozornost posvećivati značajnom broju preostalih slučajeva nestalih osoba. Obitelji imaju pravo saznati za sudbinu svojih nestalih srodnika. Potragu za mjestima ukopa bi trebalo intenzivirati, a državne arhive otvoriti i pretražiti sve informacije o nestalima. Države u regiji bi trebale, isto tako, bezuvjetno razmjenjivati informacije o ovome pitanju, te osigurati financijske i ljudske resurse nužne za nacionalna povjerenstva i institucije zadužene za rasvjetljavanje sudbine i lokacije nestalih;
- Države koje to još nisu uradile trebale bi pristupiti Međunarodnoj konvenciji za zaštitu svih osoba od prisilnog nestanka iz 2006;
- Kako bi mediji i novinari bili u stanju javnost obavještavati i obrazovati odgovorno, slobodno i nepristrano, treba im pružati efektivnu i zaštitu i potporu, kao i organizacijama civilnoga društva koje se bave prošlošću i žrtvama rata.

Potreba za institucionalnim reformama kao garancijom da se isto neće ponoviti

- Politički lideri u zemljama bivše Jugoslavije bi trebali koristiti novija dobra iskustva približavanja u regiji i promovirati poslijeratnu pravdu, trajni mir i sigurnost, koristeći nužne reforme sukladno standardima Vijeća Europe;
- Reforme usmjerene ka stvaranju neovisnih i efikasnih pravosudnih sustava bi trebale biti na vrhu liste prioriteta svih država bivše Jugoslavije, uz korištenje korisnih usmjerenja Europskoga povjerenstva za efikasnost pravosuđa;
- S obzirom na multietničku prirodu svih zemalja u regiji, od država se osobito traži u pravosuđu i provedbi pravde promoviranje sudjelovanja osoba koje su pripadnici nacionalnih manjina;
- Obrazovni sustavi država u regiji bi trebali biti reformirani, kako bi promovirali pluralizam i objektivnu nastavu iz povijesti, i borili se protiv etničke polarizacije i diskriminacije, sukladno standardima Vijeća Europe;
- Svi se ti naponi mogu uokviriti u nacionalne akcijske planove za ljudska prava, koje države izrađuju i provode u suradnji s nacionalnim institucijama za ljudska prava, čiju bi neovisnost, efikasnost i učinkovitost sve države trebale podržavati i promovirati.

Po raspadu bivše Jugoslavije, uslijedila je serija ratova tokom devedesetih godina prošloga stoljeća, obilježena teškim kršenjima ljudskih prava. Zaostavština nasilja iz prošlosti još uvijek lebdi nad regijom i ugrožava ljudska prava i koheziju društva.

Usprkos značajnim konstruktivnim koracima koje su vlade poduzele, državni pravosudni sustavi još uvijek se suočavaju s ozbiljnim nedostacima, a nekažnjivost je još uvijek značajno prisutna. Tisuće žrtava rata, uključujući izbjeglice i druge raseljene osobe, apatride i obitelji nestalih, i dalje su bez naknade za štete koje su doživjeli. Potreba ustanovljavanja i priznavanja istine o teškim kršenjima ljudskih prava tijekom rata još nije postala potpuno prihvaćen princip.

Ovo Tematsko izvješće bavi se procesom poslijeratne pravde i naporima na rješavanju najvećih još uvijek neriješenih pitanja, te na uspostavi trajnog mira u cijeloj regiji bivše Jugoslavije. Prvenstveno razmatra, odnosno analizira, četiri ključne komponente poslijeratne pravde: mjere koje su neophodne za ukidanje nekažnjivosti; osiguranje adekvatne i učinkovite naknade za sve žrtve rata; potreba ustanovljavanja i priznavanja istine o teškim kršenjima ljudskih prava i ozbiljnim kršenjima međunarodnog humanitarnog prava, koja su se dešavala u cijeloj regiji; te potreba da se institucionalnim reformama pruži garancija neponavljanja. Tematsko izvješće završava se preporukama, prvenstveno usmjerenim ka državama u ovoj regiji.